

Marta Żerkowska-Balas

PORADNIK DLA NIELUBIĄCYCH POLITYKI

*Jak zostać zaangażowanym obywatelem?
Jak zostać zaangażowaną obywatelką?*

Autorka:

Marta Żerkowska-Balas

Redakcja i korekta:

Barbara Kostrzewska

Opracowanie graficzne i skład:

Maria Chojnacka

Warszawa 2021

Program:

Projekt realizowany przez:

**Uniwersytet
SWPS**

Partner projektu:

**CENTRUM EDUKACJI
OBYWATELSKIEJ**

Program „Młodzi w Akcji+” jest realizowany w ramach projektu nr POWR.03.01.00-00-T065/18 pt. „Aktywizacja społeczna i obywatelska młodych ludzi w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych”, zwanym dalej Projektem. Projekt jest współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój, Priorytet III: Szkolnictwo wyższe dla gospodarki i rozwoju, Działanie 3.1 Kompetencje w szkolnictwie wyższym.

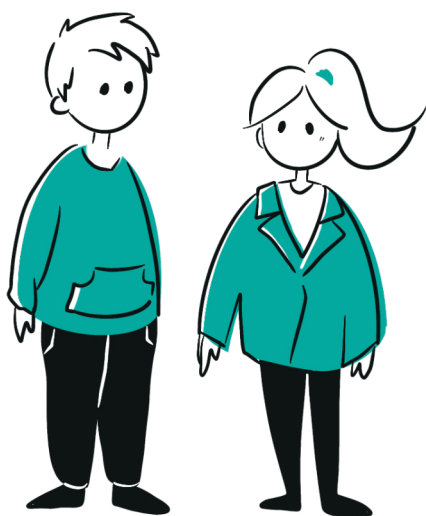
Spis treści

Kto to jest obywatel? Kto to jest obywatelka?.....	4
CZĘŚĆ I: CO ROBI OBYWATEL? CO ROBI OBYWATELKA?	6
Dobro wspólne	7
Różne formy aktywności.....	10
Petycja	12
Bojkot.....	13
Udział w proteście	14
Kontakt z decydentami	15
Nagłośnienie sprawy w mediach lokalnych lub społecznościowych	16
Działania niestandardowe.....	18
Wolontariat.....	19
Sprawdź się!	20
Planowanie działań (nie tylko) obywatelskich.....	21
Planer Aktywisty	23
CZĘŚĆ II: KOMPETENCJE OBYWATELSKIE	24
Wiedza i kompetencje	25
Sprawdź się!	31
A co na to badania?	32
CZĘŚĆ III: KONCEPCJE OBYWATELSTWA	34
Spółeczeństwo obywatelskie	35
Wymiary społeczeństwa obywatelskiego	38
Sprawdź się!	40
A co na to badania?	41
Bibliografia	42

Kto to jest obywatel?

Kto to jest obywatelka?

Poradnik, który czytasz, zawiera wskazówki, które pomogą Ci zostać zaangażowanym obywatelem/zaangażowaną obywatelką, nawet jeśli zupełnie nie interesuje Cię polityka. Nie chodzi tu jednak tylko o obywatela/obywatelkę zamieszkujących na stałe jakieś państwo, ale o obywatela/obywatelkę, którzy aktywnie swoje państwo kształtują.

OBYWATEL

Członek społeczeństwa danego państwa, mający określone prawa i obowiązki zastrzeżone przez konstytucję.

(Słownik Języka Polskiego PWN)

Powyższa definicja składa się z trzech elementów. Po pierwsze, mowa tu o członku społeczeństwa danego państwa – z dużym prawdopodobieństwem ten warunek spełniasz od urodzenia (zgodnie z Konstytucją, podstawową formą uzyskania obywatelstwa w Polsce jest prawo krwi, a więc można powiedzieć, że obywatelstwo się dziedziczy). Po drugie, definicja obywatelstwa mówi o prawach obywatela/obywatelki, a po trzecie – o jego/jej obowiązkach.

Wśród obywatelskich praw wyróżniamy **prawa i wolności osobiste** (np. nietykalność osobistą czy prawo do prywatności), **polityczne** (np. prawa związane z udziałem w życiu publicznym: prawo głosowania, kandydowania w wyborach, składania petycji), **ekonomiczne** (prawo do własności prywatnej) oraz **socjalne i kulturalne** (prawo do nauki czy do informacji o stanie i ochronie środowiska).

W parze z prawami idą obowiązki. Część z nich zapisana jest wprost w Konstytucji (jest tam mowa o wierności Rzeczypospolitej Polskiej, przestrzeganiu prawa, trosce o dobro wspólne czy dbałość o stan środowiska). Inne wiążą się z działalnością na rzecz dobra wspólnego i współpracą w ramach społeczności. W ich skład wchodzi działania i postawy związane z demokratycznymi rządami i uczestnictwem społecznym (partycypacja polityczna, wolontariat, członkostwo w różnych organizacjach). To właśnie tym obowiązkom przyjrzymy się dokładniej w niniejszej publikacji.

W pierwszej części znajdziesz pomysły na działania obywatelskie, które możesz wykorzystać. Każde działanie ilustrowane jest przykładami udanych inicjatyw, aby pokazać Ci, jak działają one w praktyce. Część ta zawiera również praktyczne porady dotyczące planowania bardziej złożonych działań obywatelskich: listę zadań do wykonania, Planer Aktywisty i wskazówki dotyczące planowania, które możesz wykorzystać także do innego rodzaju projektów.

Część druga omawia kompetencje, jakie – według badań – powinni posiadać obywatel/obywatelka: zainteresowanie sprawami publicznymi i poczucie politycznego sprawstwa. Ta część opiera się na wynikach badań; znajdziesz w niej nie tylko definicje tych kompetencji, ale także informacje na temat ich poziomu w społeczeństwie.

Część trzecia to dawka wiedzy na temat obywatelstwa i społeczeństwa obywatelskiego. Ta część przedstawia teorie i koncepcje naukowe opisujące te dwa pojęcia. Jej lektura nie jest niezbędna do tego, by stać się dobrym obywatelem/dobłą obywatelką, niemniej taka wiedza może Cię zainteresować lub przydać Ci się na lekcjach WOS-u czy historii.

Każda z trzech części kończy się podsumowaniem „Sprawdź się”, umożliwiającym Ci zweryfikowanie swojej wiedzy w danym obszarze. Udzielenie odpowiedzi na zawarte tam pytania pozwoli Ci porównać swoje odpowiedzi z wynikami, jakie uzyskali Twoi rówieśnicy w dużych badaniach społecznych, omówionymi w podrozdziałach „A co na to badania?”.

CZĘŚĆ I

**CO ROBI OBYWATEL?
CO ROBI OBYWATELKA?**

Dobro wspólne

Bycie dobrym obywatelem/dobłą obywatelką wcale nie wymaga od nas wielkich nakładów pracy, czasu czy pieniędzy. Pierwszym krokiem do dobrego obywatelstwa (niezwykle ważnym, bo opisanym w Konstytucji) jest dbanie o **dobro wspólne** (czyli o chodnik, park, budynki szkolne czy środowisko naturalne).

DOBRO PUBLICZNE

Dobro, które, będąc konsumowane przez jedną osobę, może być jednocześnie konsumowane przez innych.

(Encyklopedia PWN)

Wytwarzaniem i dostarczaniem dóbr publicznych zajmuje się państwo (a więc wszyscy składamy się na nie w formie podatków czy dodatkowych niewielkich opłat). Jednak fakt, że z dóbr publicznych możemy korzystać niezależnie od tego, czy płacimy za nie, czy nie, sprzyja pojawianiu się pasażerów na gapę – osób, które korzystają z dóbr publicznych, nie ponosząc kosztów (na przykład podróżują komunikacją miejską, nie kupując biletów).

Innym przykładem niewłaściwego użytkowania dóbr publicznych jest korzystanie z nich w celu zwiększania własnych indywidualnych korzyści. Zilustrował to Garrett Hardin w opublikowanym w 1968 r. artykule, w którym opisał **problem wspólnego pastwiska**. Wyobraźcie sobie mieszkańców wsi, którzy mogą korzystać ze wspólnego pastwiska. Uzgadniają oni, że – aby nie zaburzać równowagi ekosystemu – każdy mieszkaniec może przyprowadzać tam tylko jedną krowę. Pewnego dnia jeden pasterz zaczyna przyprowadzać dwie krowy. Inni, zachęteni korzyściami i brakiem konsekwencji, szybko idą w jego ślady. W efekcie zysk, jaki osiągnęli poszczególni mieszkańcy, okazuje się krótkoterminowy, pastwisko wyjąłwia się i wkrótce nikt nie może z niego korzystać.

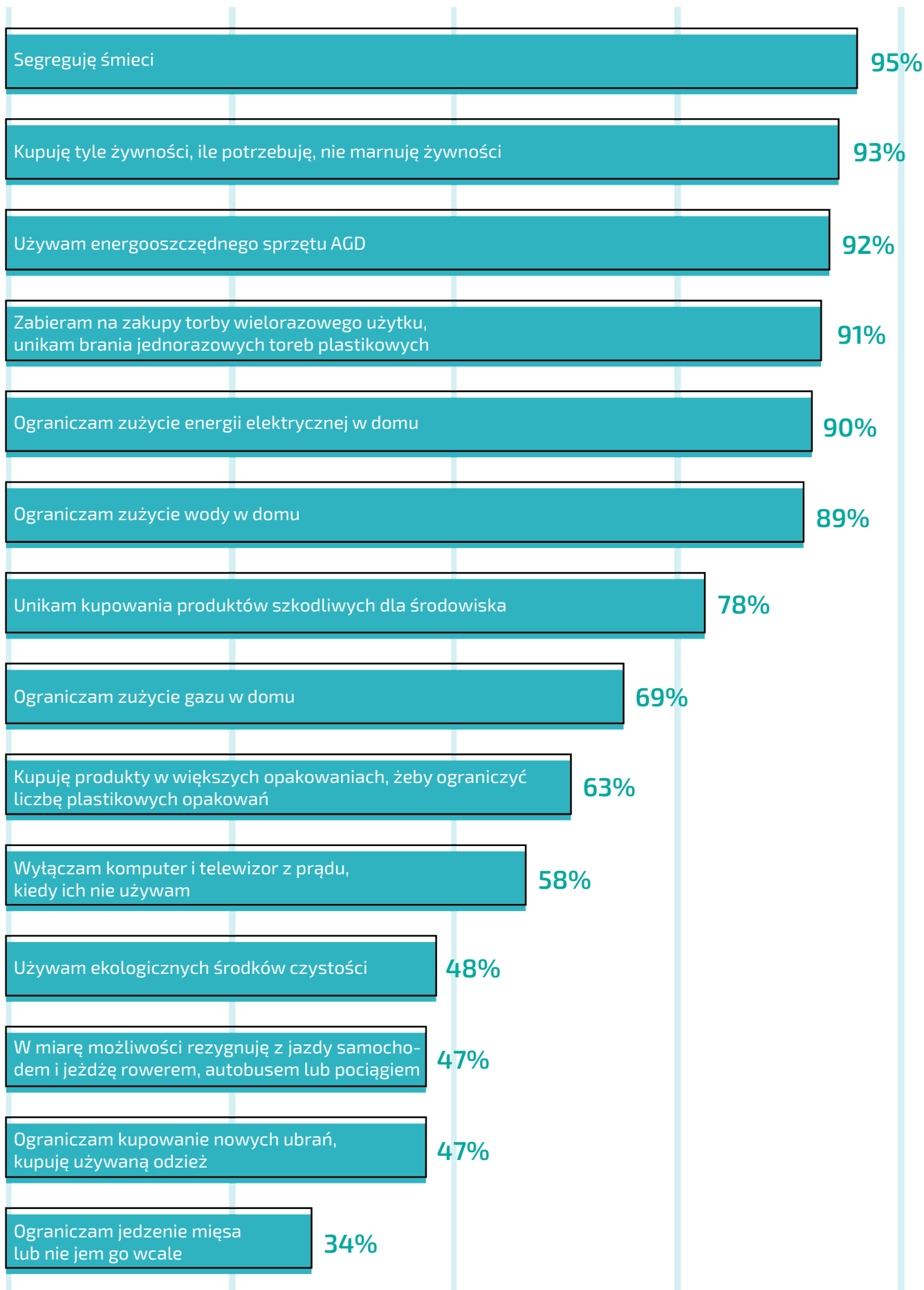
W otaczającym Cię świecie również nie brakuje przykładów braku dbałości o dobro wspólne. Spójrz na listę poniżej:

- Niesprzątanie z chodnika odchodów swojego psa.
- Rzucanie papierków, gdzie popadnie.
- Zakłócanie ciszy sąsiadom między godzinami 22.00 i 6.00.
- Przechodzenie przez skrzyżowanie na czerwonym świetle.
- Jazda „na gapę” autobusem, tramwajem lub pociągiem.
- Niezwracanie w terminie książki do biblioteki.
- Ściąganie na klasówce lub egzaminie¹.

To tylko kilka przykładów, które być może zaobserwowałeś/zaobserwowałaś w swoim otoczeniu. Jak widzisz, działania te nie wymagają zaangażowania dużych zasobów (wiedzy, czasu, pieniędzy). **Zastanów się, co możesz zmienić w swoim zachowaniu, aby lepiej dbać o dobro wspólne i rozsądnie z niego korzystać.** Pomyśl, jak możesz przekonać do tego innych.

Jedną z aktywności, które możesz wdrożyć od zaraz, jest podjęcie działań na rzecz dobra wspólnego, jakim jest środowisko naturalne (ten obowiązek obywatelski również zapisany jest w Konstytucji). Jak pokazują badania, rośnie odsetek osób, które są przekonane o tym, że zmiana klimatu jest coraz poważniejszym zagrożeniem (w Polsce mówi o tym na przykład badanie [Ziemia nie Atakuje](#)). Ale aby zmienić rzeczywistość, nie wystarczy wiedzieć – należy mieć poczucie, że trzeba coś w tej sprawie zrobić. I zacząć działać.

¹ Więcej przykładów braku dbałości o dobro wspólne i przyzwolenia na nie znajdziesz w [raporcie CBOS](#).

Rys. 1. Które z aktywności proekologicznych podejmujesz regularnie?

Na [rysunku 1](#) znajdziesz listę działań, które podejmują Polacy, wraz z odsetkiem osób je realizujących. Ile z tych działań wprowadzasz codziennie w życie?

Jonathan Foer w swojej książce „Klimat to my” postuluje uzupełnienie tej listy o działania mające na celu informowanie innych (rodziców, znajomych) o problemie oraz zachęcanie ich do podejmowania konkretnych działań. Wskazuje on także na konieczność wywierania wpływu na polityków, którzy podejmują decyzje klimatyczne, czy na firmy produkujące na przykład żywność czy energię.

Poniżej znajdziesz kilka pomysłów, w jaki sposób możesz wywrzeć wpływ na innych (rodziców, znajomych, rządzących), nie tylko w kwestiach ochrony środowiska, stawiając tym samym kolejny krok na swojej drodze do bycia dobrym obywatelem/dobłą obywatelką.

Różne formy aktywności

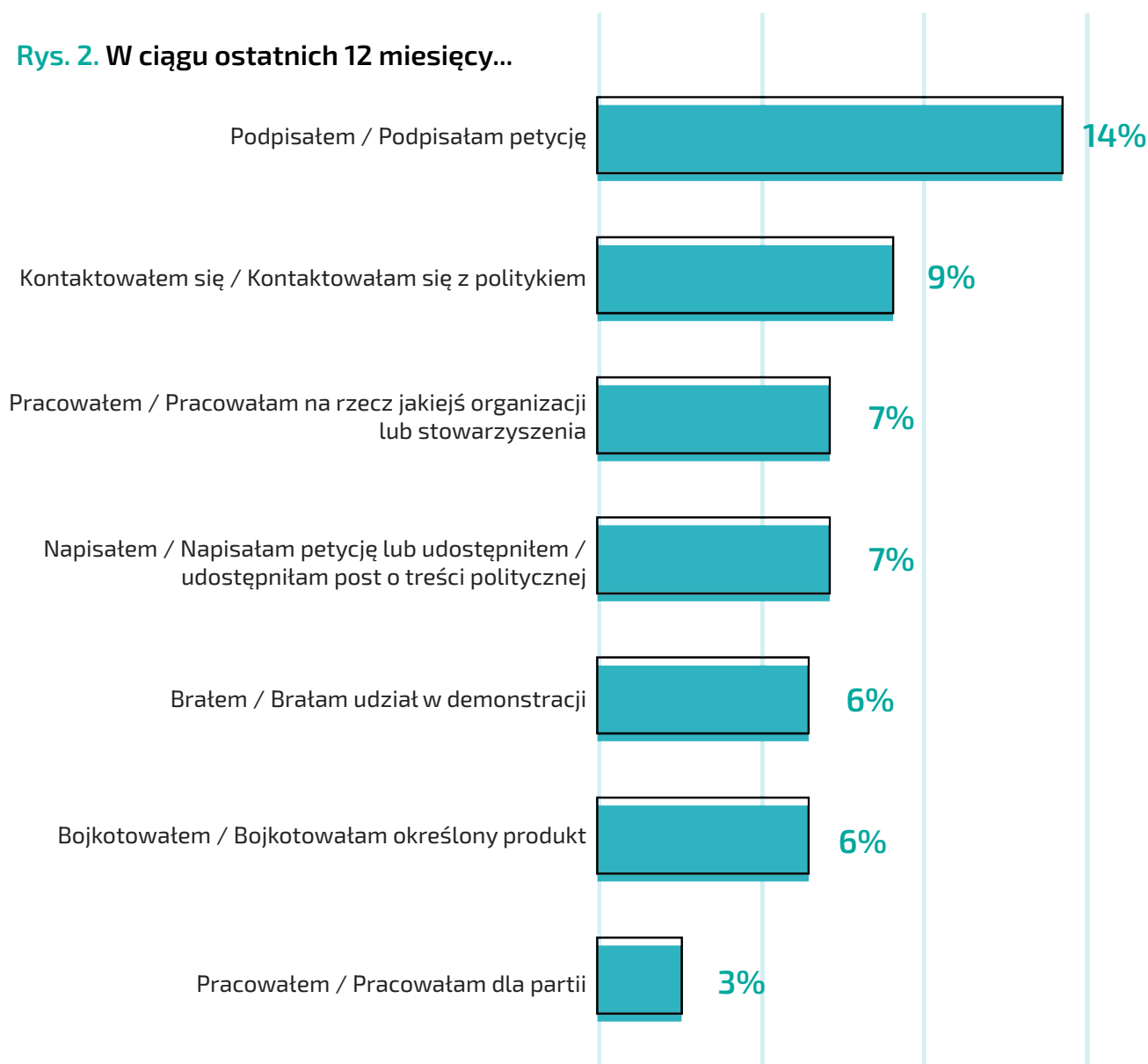
Aby być dobrym obywatelem/dobłą obywatelką, wystarczy wziąć odpowiedzialność za dobro wspólne: dbać o nie, rozsądnie z niego korzystać i nie unikać kosztów koniecznych do jego wytworzenia. Istnieją jednak także inne formy działalności obywatelskiej, mające na celu przede wszystkim zwrócenie uwagi opinii publicznej (czyli wszystkich ludzi) i rządzących (zarówno tych na poziomie lokalnym, jak i tych na poziomie kraju, a nawet Unii Europejskiej) na konkretne problemy i nakłonienie ich do działania.

Na początek przyjrzyjmy się, jakie aktywności polityczne i obywatelskie cieszą się w Polsce popularnością ([rysunek 2](#)). Europejski Sondaż Społeczny pokazuje, że poziom aktywności obywatelskiej w Polsce jest bardzo niski – mniej niż co dziesiąty Polak angażuje się w tego rodzaju działania. Największą popularnością cieszy się podpisywanie petycji (choć i tak tę aktywność podejmuje zaledwie 14% badanych), na drugim miejscu jest kontakt z politykiem (podejmowany przez co dziesiątą osobę), dalej wolontariat oraz aktywność w mediach społecznościowych (po 7%), udział w demonstracjach oraz bojkot produktów (po 6%). Najrzadziej podejmowaną aktywnością jest praca na rzecz partii (mało popularna zwłaszcza w okresie poza kampanią wyborczą).

Warto nadmienić, że szczególnie niewielkim zainteresowaniem cieszą się działania wymagające poświęcenia własnego czasu – inne badanie CBOS-u² pokazuje, że pomoc rzeczowa przychodzi nam z większą łatwością. Otóż w ostatnim roku pieniądze na cele dobroczynne przekazało 59% badanych, rzeczy – np. ubrania lub książki – oddało 45%, zaś swój czas przeznaczyło zaledwie 15% respondentów.

Rys. 2. W ciągu ostatnich 12 miesięcy...

Źródło: Europejski Sondaż Społeczny, fala 9 (2018). Obliczenia własne

2 Więcej przykładów dbania o dobro wspólne oraz poziom ich akceptacji znajdziesz w [raporcie](#).

Petycja

Przytaczane już badanie ESS z 2018 roku pokazuje, że najczęściej podejmowaną aktywnością obywatelską jest składanie lub podpisywanie petycji. Dzięki powszechnemu dostępowi do Internetu podpisywanie petycji stało się niezwykle łatwe, jest też działaniem prostym, dlatego cieszy się relatywnie dużą popularnością.

PETYCJA

Prośba lub żądanie kierowane do odpowiedniego organu władzy publicznej. Może dotyczyć zmiany przepisów prawa, podjęcia rozstrzygnięcia lub innego działania w sprawie dotyczącej podmiotu wnoszącego petycję, życia zbiorowego lub wartości wymagających szczególnej ochrony w imię dobra wspólnego.

(Słownik języka polskiego PWN)

Petycję może złożyć osoba fizyczna (czyli Ty) lub jednostka niebędąca osobą prawną (np. stowarzyszenie). Można złożyć je do odpowiedniej instytucji publicznej w Polsce, jeśli sprawa dotyczy poziomu krajowego (szczegółowe informacje, jak to zrobić, znajdziesz [tu](#)), a także do Parlamentu Europejskiego, jeśli sprawa należy do zakresu kompetencji Unii Europejskiej (niedawno uruchomiono [stronę internetową](#), która to umożliwia).

Coraz popularniejsze są także petycje mające na celu zwrócenie uwagi opinii publicznej na ważne problemy społeczne czy polityczne. Pokazują one skalę problemu, ułatwiając zainteresowanie nim decydentów i podjęcie z nimi dialogu (podpisy można zbierać za pomocą stron internetowych, np. [petycjeonline.com](#) czy [openpetition.eu](#). Na tych stronach możesz zapoznać się też z petycjami już złożonymi, które czekają na podpisy).

Bojkot

Stosunkowo łatwym i coraz popularniejszym sposobem na zwrócenie uwagi opinii publicznej na ważne kwestie jest bojkot produktu, którego producent łamie zasady współżycia społecznego (np. nie dba o środowisko naturalne, wyzyskuje pracowników lub testuje produkty na zwierzętach). Przyczynę bojkotu warto nagłośnić tak, aby poinformować o niej jak największą liczbę osób (o tym, jak to zrobić, mówi jeden z kolejnych podrozdziałów). Niekupowanie produktu sprawia, że dana firma traci zyski. A im więcej osób wie o bojkocie, tym większa jest strata i większa presja na zmianę postępowania.

Jak pokazały badania przeprowadzone przez Dominikę Maison³, metoda ta jest stosunkowo mało popularna w Polsce. Są dwie główne przyczyny takiego stanu rzeczy: po pierwsze, **brak wiary** w to, że klient ma jakiegokolwiek szanse w starciu z wielkimi koncernami, a po drugie – **konformizm i obojętność** (jeśli lubimy produkt, ma on satysfakcjonującą jakość i cenę, to nie patrzymy na inne czynniki).

Warto przy tym nadmienić, że **bojkot przynosi efekty w walce zarówno z korporacjami, jak i z mniejszymi podmiotami**. Przykładem może być bojkot stacji benzynowych BP w USA po wycieku ropy na platformie tej firmy. Bojkot zmusił BP do podjęcia zdecydowanych działań mających na celu zapobieżenie skutkom katastrofy ekologicznej⁴. Warto też przypomnieć zwycięstwo uczniów i uczennic szkoły średniej w Chicago, którzy – nie kupując obiadów – zmusili firmę cateringową do poprawy jakości oferowanych posiłków⁵.

3 Raport zaprezentowany podczas konferencji Nieodpowiedzialni.

4 https://wyborcza.pl/1,75399,7978888,Ameryka_nienawidzi_BP.html.

5 <https://www.chicagotribune.com/dining/ct-student-boycott-school-lunch-chicago-theodore-roosevelt-high-story.html>.

Udział w proteście

Kolejną formą aktywności obywatelskiej są akcje protestacyjne, które mogą przyjmować bardzo różne formy.

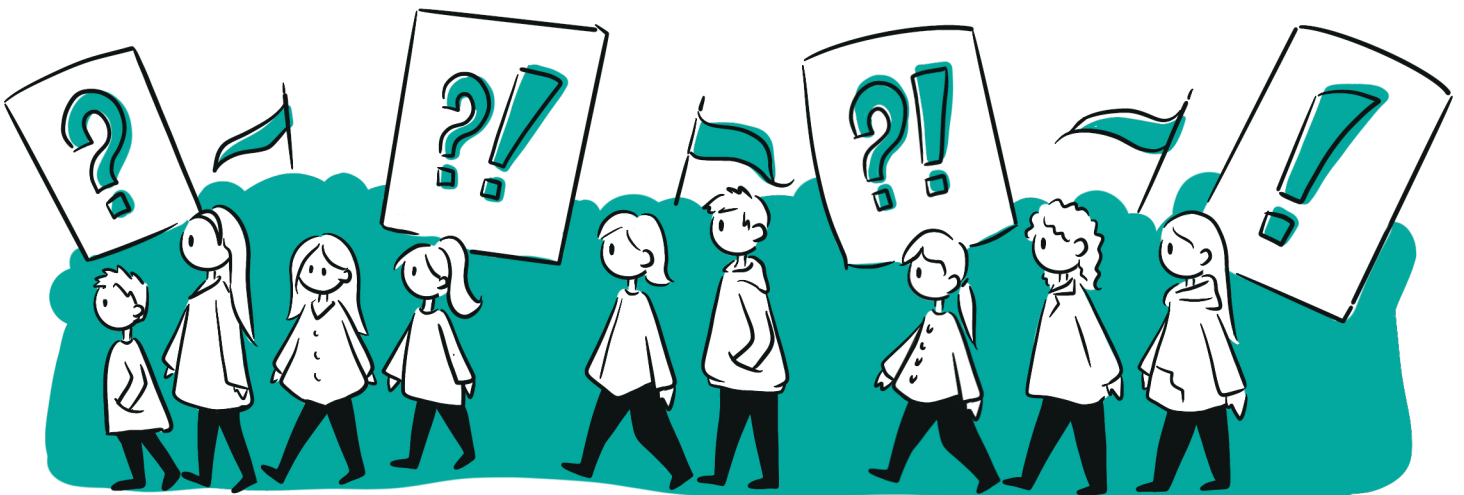
Może to być **demonstracja**, podczas której uczestnicy i uczestniczki protestują przeciwko jakiemuś zjawisku. Przykładem niezwykle udanej demonstracji jest protest zorganizowany przez Karolinę Farską ze Słowacji. W reakcji na liczne afery korupcyjne, w które uwikłani byli politycy, zorganizowała ona marsz protestu, który przeszedł ulicami Bratysławy. Wszystko zaczęło się od wydarzenia na Facebooku, a efekt przeszedł najśmielsze oczekiwania organizatorki – w marszu wzięło udział 10 000 osób. Sukces pierwszego marszu zachęcił Karolinę do organizowania kolejnych, do których przyłączało się coraz więcej osób, chcących wyrazić niezadowolenie z działania władz. Masowe protesty odniosły pożądany skutek – doprowadziły do dymisji premiera i zmiany władz.

Innym rodzajem protestu jest **strajk**. Czasem łączy się z zajęciem budynku (np. zakładu czy miejsca wykonywania pracy) – wówczas nazywa się go strajkiem lub protestem okupacyjnym. W 2019 roku w polskich szkołach miał miejsce Strajk Nauczycieli, którzy odmówili prowadzenia lekcji w akcie protestu przeciw reformom i walcząc o podwyżki.

STRAJK

Zbiorowe, dobrowolne, okresowe zaprzestanie podstawowych czynności w procesie pracy lub nauki przez grupę albo zbiorowość społeczną w celu wymuszenia realizacji jej żądań przez ośrodek nadrzędny lub grupę kierującą jej działalnością.

(Encyklopedia PWN)

Szczególnym przykładem protestu jest **nieposłuszeństwo obywatelskie**, czyli sytuacja, w której uczestnicy działania świadomie łamią prawo, robiąc to w imię wyższych zasad moralnych. Nieposłuszeństwo obywatelskie jest główną metodą działania grupy Extinction Rebellion, która w obronie klimatu blokowała ulice polskich miast⁶.

Kontakt z decydentami

Zmiana świata często wymaga podjęcia ważnych i wiążących decyzji (na przykład budowa ścieżki rowerowej jest decyzją administracyjną, wymagającą przekonania do niej reprezentantów władzy lokalnej, a zachęcenie fundacji do podjęcia określonego działania wymaga rozmowy z jej zarządem). Czasami trzeba poszukać pomocy „wyżej” i zainteresować sprawą osoby, które mogą podjąć określone działanie. Mogą to być dyrektor/dyrektorka szkoły, rada rodziców, władze firmy działającej w Twojej miejscowości, lokalni radny/radna czy reprezentant/reprezentantka Twojego okręgu w Sejmie bądź w Senacie.

Zastanów się, kto mógłby zająć się problemem, który dostrzegasz. Wybierz najlepszą formę komunikacji (napisany odręcznie list? E-mail? A może osobiste spotkanie?), następnie przygotuj odpowiednie argumenty, przedstaw sprawę i czekaj na odpowiedź.

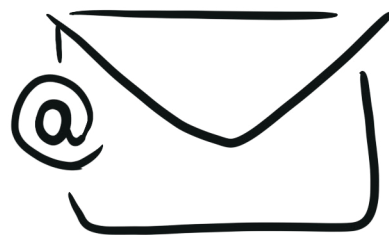
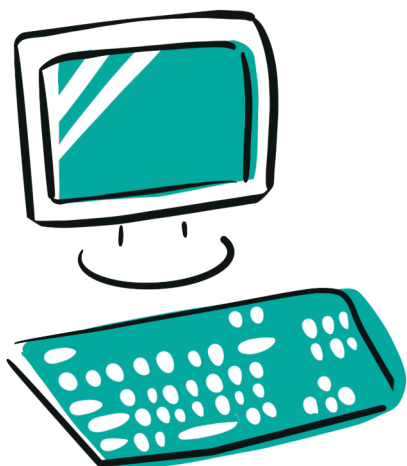

6 <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,26829431,aktywisci-extinction-rebellion-blokuja-al-jerozolimskie.html>.

Nagłośnienie sprawy w mediach lokalnych lub społecznościowych

Nie zawsze poparcie jednego człowieka (choćby najważniejszego) będzie wystarczające, nie zawsze też uda Ci się zyskać jego przychylność. Wówczas problemem trzeba zainteresować szerokie grono. Najskuteczniejszym sposobem dotarcia do szerokiego audytorium jest wykorzystanie mediów. Dziś najłatwiej osiągnąć to za pomocą Internetu, a mówiąc bardziej precyzyjnie – za pomocą mediów społecznościowych. Tego rodzaju medium daje wiele możliwości działania:

- Możesz **założyć stronę** poświęconą sprawie, w którą się angażujesz (profil/fanpage w mediach społecznościowych wydaje się być najbardziej efektywny, ale zwykła strona internetowa również nie jest złym pomysłem). Dzięki temu masz szansę zbudować wspólnotę osób dzielących Twoje zainteresowania i chcących zaangażować się w określoną działalność. Razem działa się łatwiej.
- Możesz **napisać post** informujący o problemie lub nawołujący do działania. Taki post może zawierać tekst, ale nie jest to jedyna możliwość. Możesz nagrać film lub zrobić zdjęcie, które powie więcej niż tysiąc słów. Twój komunikat (tekst lub obraz) może mieć neutralny charakter informacyjny, ale znacznie lepiej sprawdzają się komunikaty, które bawią, zadziwiają lub szokują. Tego rodzaju post ma szansę stać się wiralem (treścią, która zyskuje popularność dzięki temu, że wszyscy ją udostępniają – na przykład za pomocą mediów społecznościowych, komunikatorów czy e-maili).
- Możesz **zorganizować wydarzenie** (na przykład protest, bojkot, akcję sprzątania świata czy spotkanie z ważną dla sprawy osobą), dzięki któremu inni ludzie zainteresowani podobnym problemem będą mogli wesprzeć Cię w działaniu.
- Możesz **zainteresować tematem lokalnego influencera**, który za pomocą swoich kanałów pomoże Ci nagłośnić sprawę i znaleźć sojuszników.

Media społecznościowe (czy szerzej – Internet) oferują praktycznie nieograniczone możliwości promowania działań, ale pamiętaj, że korzystają z nich określone osoby (na przykład na TikToku czy Discordzie nie spotkasz swoich dziadków ani sąsiada/sąsiadki, którzy nie mają komputera), dlatego warto zastanowić się, czyją uwagę chcesz zwrócić na dany problem. Jeśli Twoją grupą docelową są nie tylko Twoi rówieśnicy, warto skorzystać z pomocy tradycyjnych mediów. Niezwykle trudno dotrzeć do mediów ogólnokrajowych, ale zajmującą Cię sprawą można zainteresować media lokalne. Spróbuj skontaktować się z wydawcą lokalnej gazety, lokalną rozgłośnią radiową czy stacją telewizyjną. Dziennikarze pracujący w tego rodzaju mediach często korzystają z pomocy mieszkańców, aby zebrać ciekawy materiał, a Ty dzięki temu poinformujesz o swojej akcji czy problemie wymagającym rozwiązania znaczącą liczbę osób.

Działania niestandardowe

Coraz większą popularnością cieszą się działania wychodzące poza standardowe aktywności obywatelskie. Poniżej znajdziesz trzy przykłady takich działań o charakterze **happeningu**.

- 17–19-latkowie z Londynu – Liv Francis-Cornibert, Shiden Tekle, Bel Matos da Costa i Kofi Asante – w 2017 roku założyli grupę Legally Black, która walczy z niską reprezentacją osób czarnoskórych w mediach. Ich pomysł był prosty – przerabiali plakaty popularnych dzieł filmowych, w których występowali wyłącznie biali aktorzy (m.in. „Titanica”, „Harry’ego Pottera”), zastępując głównych bohaterów ich czarnoskórymi odpowiednikami. Plakaty były opatrzone hasłem: „Jeśli jesteś zaskoczony, to znaczy, że nie widzisz wielu czarnoskórych aktorów obsadzonych w rolach głównych”. Akcja nie tylko w interesujący sposób zwróciła uwagę na ważki problem, ale także zachęciła inne osoby dotknięte dyskryminacją rasową do wymiany doświadczeń⁷.
- W listopadzie 2005 roku teatr Marbayassa z Burkina Faso zorganizował specyficzny spektakl promujący udział kobiet w życiu publicznym. Przedstawienie składało się z trzech części. W pierwszej widzowie obejrzelili sztukę, której celem było zszokowanie publiczności i wywołanie refleksji na temat problemu (np. w jednej ze scen mąż nie pozwala żonie głosować, w innej mówi żonie, na kogo ma oddać swój głos). W części drugiej pojawił się bohater o imieniu Jocker, który poprosił publiczność o ocenę pozytywnych i negatywnych aspektów pierwszej części, a następnie zaprosił ją do współtworzenia sztuki: widzowie odgrywali role z pierwszej sceny, pokazując, jak by się zachowali. W trzeciej części aktorzy, kwestionując argumenty publiczności, zmuszali widzów do głębszej refleksji⁸.
- W październiku 2016 roku na nowojorskim Union Square 200 kobiet ubranych w kolorowe żakiety i T-shirty z prokobiecyimi hasłami tańczyło do piosenki Justina Timberlake’a „Can’t stop the feeling”. **Flashmob** (tak nazywa się aktywność polegająca na zebraniu się grupy ludzi w niespodziewanym miejscu publicznym w celu przeprowadzenia krótkotrwałego zdarzenia) miał „wytańczyć Hillary Clinton drogę do Białego Domu”. Uczestniczki zwracały też uwagę na katastrofę klimatyczną i wyrażały solidarność z ruchem Black Live Matters⁹.

Tego rodzaju akcje są niezwykle skuteczne, jeśli chodzi o przyciąganie uwagi ludzi. Działają trochę jak virale w Internecie. Zaciekawiają, bawią, szokują... Być może pomogą Ci zainteresować innych ważnym dla Ciebie problemem.

7 <https://www.huckmag.com/perspectives/activism-2/teenage-activists-protest-worldwide-agents-of-change/>.

8 <https://www.isp.org.pl/pl/publikacje/aktywizowanie-wyborcow-inicjatywy-z-roznych-krajow-swiata>.

9 <https://www.theguardian.com/stage/2016/oct/05/hillary-clinton-flashmob-pantsuit-power>.

Wolontariat

Jeśli chcesz zrobić coś jeszcze, zaoferuj swoją pomoc organizacji (stowarzyszeniu, fundacji), która działa w słusznej sprawie. Informacje o pracy dla wolontariuszy (i nie tylko) znajdziesz na [stronie](#) zrzeszającej organizacje pozarządowe lub bezpośrednio na stronach interesujących Cię instytucji. Warto też skontaktować się bezpośrednio z organizacją, z którą chcesz współpracować – wówczas łatwiej będzie znaleźć pole współpracy satysfakcjonujące dla obu stron.

Pamiętaj, że wolontariat to nie tylko naprawianie świata. Pracując w szczytnym celu, nabywasz także doświadczenia, które z pewnością w przyszłości zapoczentuje.

Sprawdź się!

A jak wygląda poziom Twojej aktywności obywatelskiej? Które z tych działań podjąłeś/podjęłaś w ciągu ostatniego pół roku, a które planujesz podjąć w kolejnych sześciu miesiącach?

	Zrobiłem / Zrobiłam w ciągu ostatnich 6 miesięcy	Planuję zrobić w ciągu kolejnych 6 miesięcy	Zrealizowałem / Zrealizowałam plan W jaki sposób?
Dbanie o dobro wspólne	☐ ☐	☐ ☐	☐ ☐
Podjęcie działania na rzecz ochrony środowiska	☐ ☐	☐ ☐	☐ ☐
Złożenie lub podpisanie petycji w ważnej dla mnie sprawie	☐ ☐	☐ ☐	☐ ☐
Zainteresowanie decydenta* ważnym problemem	☐ ☐	☐ ☐	☐ ☐
<small>*lokalnego polityka, dziennikarza, lidera opinii, przedstawiciela organizacji</small>			
Nagłośnienie sprawy w mediach lokalnych	☐ ☐	☐ ☐	☐ ☐
Nagłośnienie sprawy w mediach społecznościowych	☐ ☐	☐ ☐	☐ ☐
Bojkot produktu	☐ ☐	☐ ☐	☐ ☐
Udział w proteście	☐ ☐	☐ ☐	☐ ☐
Wolontariat w organizacji zajmującej się ważnym dla mnie problemem	☐ ☐	☐ ☐	☐ ☐
Inne działania:	☐ ☐	☐ ☐	☐ ☐
.....	☐ ☐	☐ ☐	☐ ☐
.....	☐ ☐	☐ ☐	☐ ☐

Planowanie działań (nie tylko) obywatelskich

Aby być dobrym obywatelem/dobłą obywatelką, trzeba zacząć działać. Dobrze jest zacząć od mniejszej skali. Twoja szkoła czy społeczność lokalna są świetnym miejscem na pierwsze kroki w takim działaniu.

Na początek wystarczy wiedzieć, co chcesz zrobić. A więc **zdiagnozuj problem, który trzeba rozwiązać**. Zastanów się, na co, Twoim zdaniem, trzeba zwrócić uwagę innych, jaki problem rozwiązać. Może trzeba podjąć jakąś inicjatywę w szkole? A może jest coś do zrobienia w Twojej społeczności lokalnej? Albo frapuje Cię jakiś problem globalny?

Kolejnym krokiem jest **zebranie informacji o problemie**. W dzisiejszych czasach dostęp do wiedzy i informacji jest niezwykle łatwy – wystarczy odpalić wyszukiwarkę, porozmawiać z ludźmi, odwiedzić odpowiednią instytucję (na przykład urząd czy biuro poselskie). W ten sposób na pewno znajdziesz nie tylko potrzebne Ci informacje, ale także wiele inspiracji (pamiętaj tylko, aby korzystać z rzetelnych źródeł i sprawdzać pozyskane wiadomości. Naucz się także odróżniać fakty od opinii!). Każde działanie, jeśli ma zakończyć się sukcesem, powinno być zaplanowane.

Kolejnym krokiem jest więc **stworzenie planu działania** (pomoże Ci w tym [Planer Aktywisty](#)). Z pewnością wiesz już, czego dotyczy problem, którym chcesz się zająć. Zastanów się natomiast, jaki cel chcesz osiągnąć, co tak naprawdę chcesz zrealizować. Warto pamiętać, że Twój cel powinien być konkretny (taki, który jesteś w stanie zrozumiale przedstawić innym). Zbyt ogólny cel sprawia bowiem, że trudno zaplanować kroki prowadzące do jego realizacji. Cel powinien być również osiągalny – musisz być w stanie go zrealizować. Nie może być jednak zbyt łatwy (wówczas nie przyniesie Ci satysfakcji) ani zbyt ambitny (wówczas zniechęcisz się, nie widząc postępów). Musi mieć też określone ramy czasowe – to znaczy, że możesz zrealizować go w określonym, zaplanowanym czasie. Przykładowo celem zbyt ogólnym jest zajęcie się ochroną środowiska, celem konkretnym jest zorganizowanie akcji promującej segregację śmieci albo sprzątnięcie okolicznego parku.

Zanim zaczniesz realizację swojego celu, warto też **odpowiedzieć sobie na kilka pytań**:

Planer Aktywisty

Problem, którym chcę się zająć:

Cel, jaki chcę osiągnąć:

Korzyści, jakie przyniesie realizacja celu:

Decydenci, których muszę przekonać:

Sojusznicy, którzy mi pomogą:

Przeszkody na drodze do celu:

Plan działania:

-
-
-
-
-
-

Inne ważne kwestie:

CZĘŚĆ II

**KOMPETENCJE
OBYWATELSKIE**

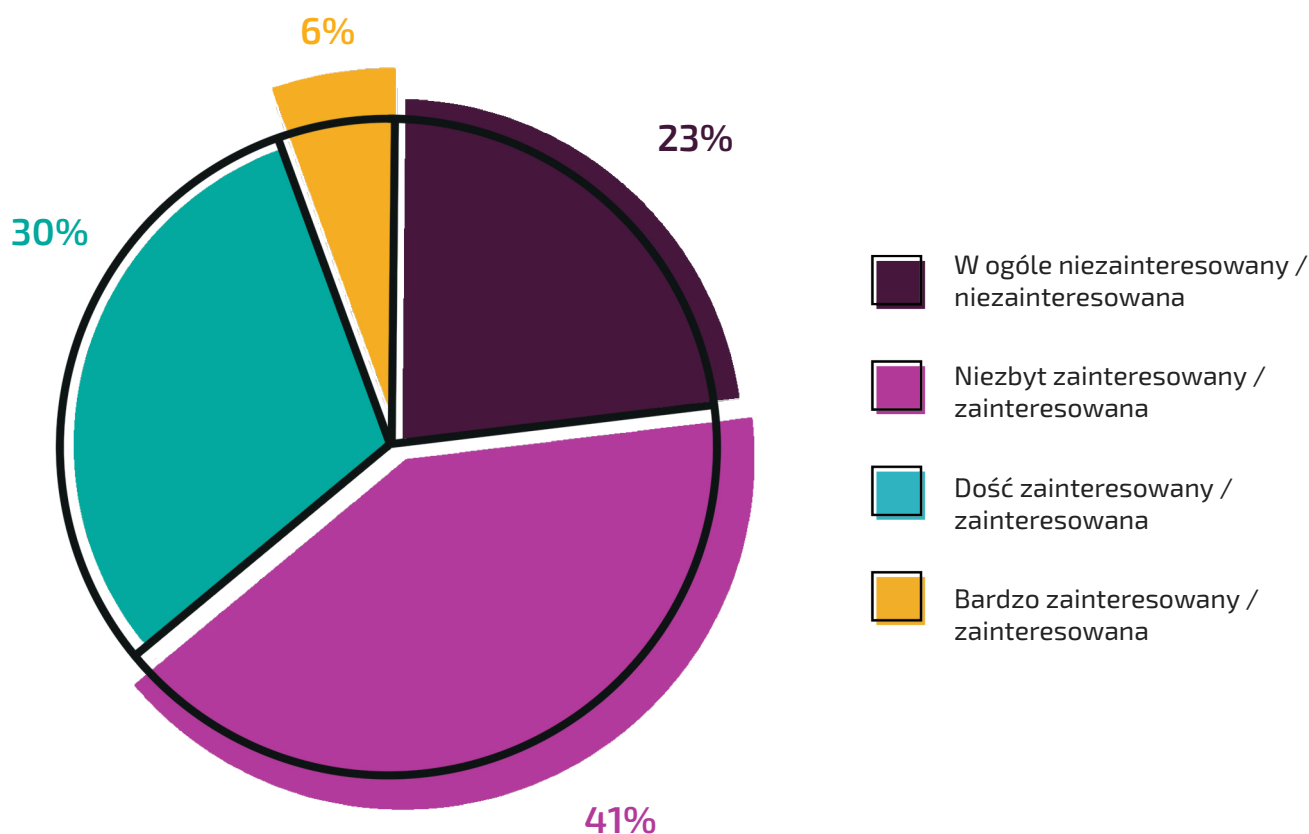
Wiedza i kompetencje

Efektywne uczestniczenie w życiu publicznym wymaga wiedzy i kompetencji, które są w zasięgu ręki każdego obywatela. Chodzi tu przede wszystkim o zainteresowanie sprawami publicznymi i poczucie politycznego sprawstwa.

Zainteresowanie sprawami publicznymi to nic innego jak zainteresowanie sprawami, które wykraczają poza nasze życie prywatne i nasz prywatny interes. Przybiera ono formę aktywnego poszukiwania (i krytycznego przetwarzania) informacji o tym, co dzieje się w Twojej okolicy, w Polsce i na świecie. Może ono wiązać się także z podejmowaniem działań mających na celu wywieranie wpływu na to, co dzieje się w Twojej społeczności lokalnej, rozwiązywanie problemów występujących w najbliższym otoczeniu czy pomoc potrzebującym.

W Polsce poziom zainteresowania sprawami publicznymi nie jest szczególnie wysoki (popatrz na [rysunek 3](#), przygotowany w oparciu o dane dziewiątej fali Europejskiego Sondażu Społecznego z 2018 roku, pozyskane od reprezentatywnej próby dorosłych Polaków). Zaledwie 6% badanych jest bardzo zainteresowanych polityką, a ponad 60% interesuje się nią słabo lub wcale.

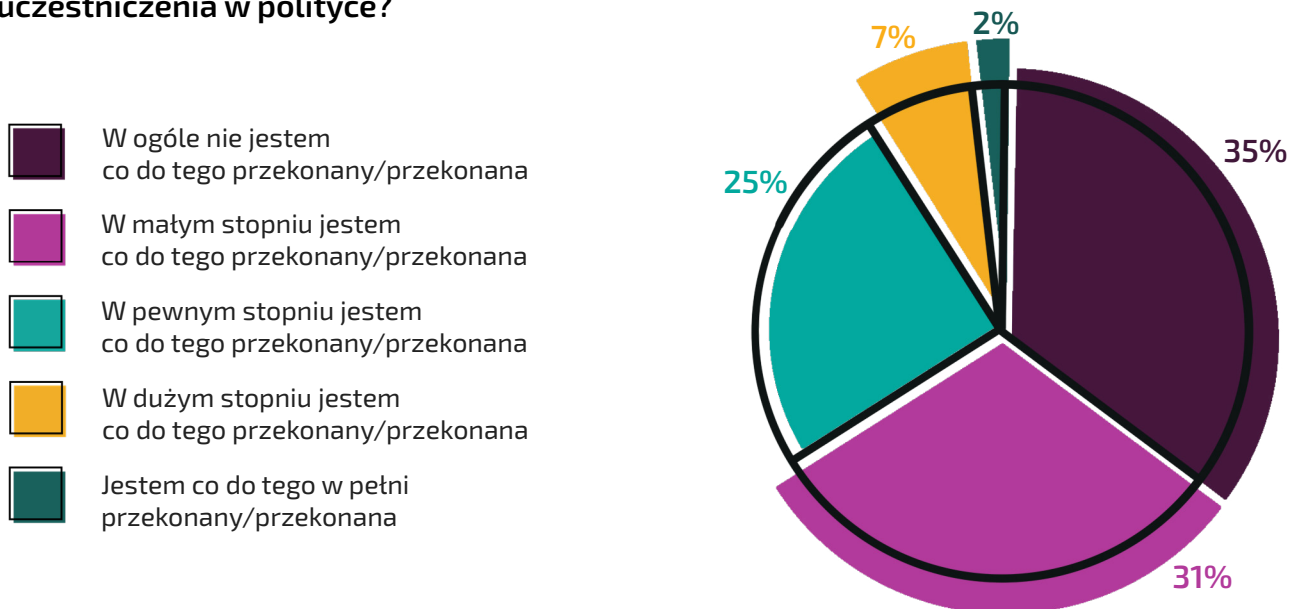
Rys. 3. Jak byś określił/ określiła swoje zainteresowanie polityką? Czy polityką jesteś...

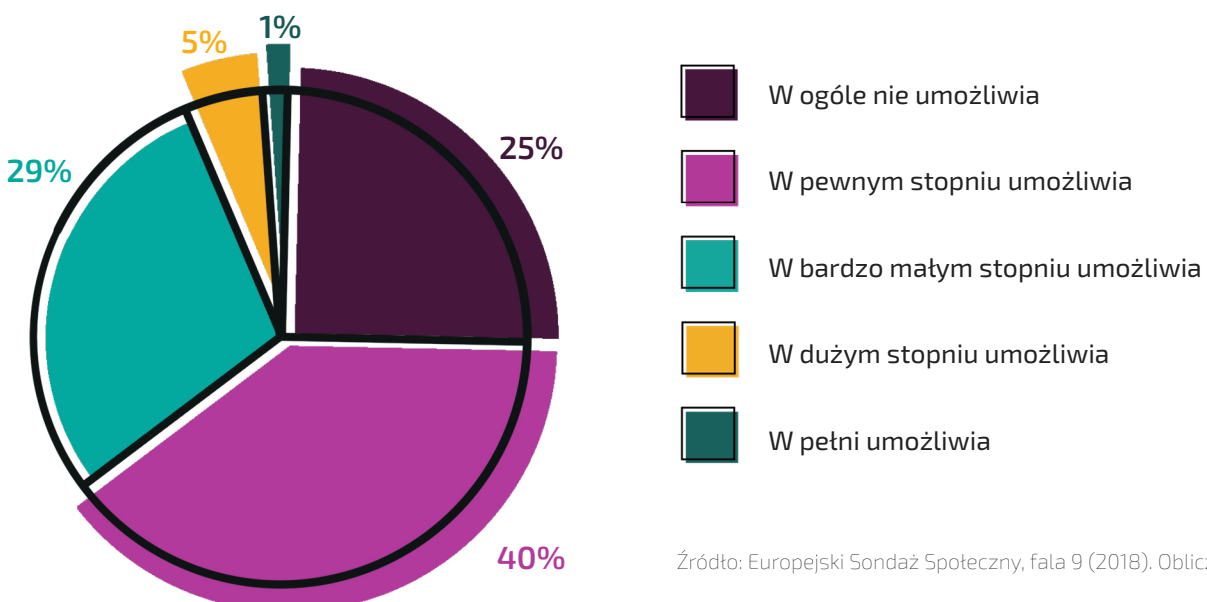
Zainteresowanie sprawami publicznymi z pewnością ułatwia bycie obywatelem/obywatelką, ale najważniejszą kompetencją wydaje się **poczucie politycznego sprawstwa**. Jest to zaufanie obywateli i obywaterek do władzy (w szczególności do rządzących, ale nie tylko), wsparte przekonaniem, że rozumieją procesy społeczne i publiczne (czyli to, co, jak i dlaczego dzieje się w polityce) oraz mają na nie wpływ.

Na nasze przekonanie o tym, że możemy uczestniczyć w polityce, wpływają dwa rodzaje czynników. Pierwsze z nich pochodzą od nas samych (jest to **wewnętrzne poczucie politycznego sprawstwa**, nasze subiektywne przekonanie o tym, że rozumiemy świat polityki i możemy na niego wpływać), źródłem drugich jest zaś system polityczny, w którym funkcjonujemy (**zewnętrzne poczucie politycznego sprawstwa**, czyli jak oceniamy możliwości uczestniczenia w polityce, zapewniane nam przez system polityczny oraz działające w nim prawa i mechanizmy).

Rys. 4. Na ile jesteś przekonany/przekonana co do własnych zdolności i możliwości uczestniczenia w polityce?

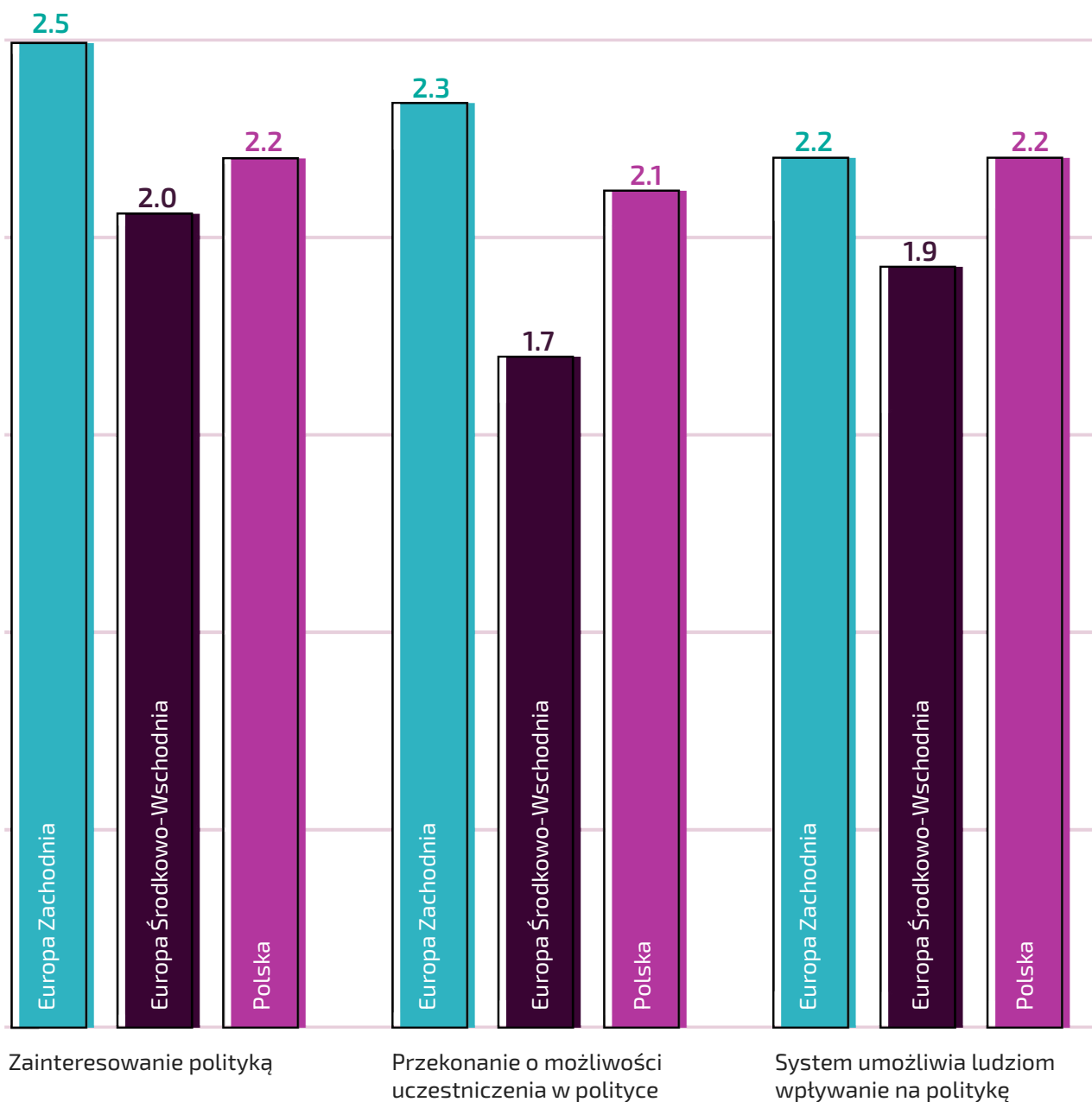
Rys. 5. Na ile, Twoim zdaniem, system polityczny w Polsce umożliwia młodym ludziom, takim jak Ty, wpływ na politykę?

Poziom poczucia politycznego sprawstwa – zarówno wewnętrznego ([rysunek 4](#)), jak i zewnętrznego ([rysunek 5](#)) – w Polsce jest raczej niski. W obu przypadkach 65% ankieterów nie jest przekonanych o tym, że ma możliwość uczestniczenia w polityce, wynikającą z własnych kompetencji oraz z systemu politycznego. Rządziej niż co dziesiąty badany uważa, że może uczestniczyć w polityce (w dużym stopniu lub w pełni).

Poziom tych wskaźników zależy od różnych czynników. Różni się na przykład w zależności od kraju. Spójrz na [rysunek 6](#), przedstawiający średni poziom zainteresowania polityką oraz wewnętrznego i zewnętrznego poczucia politycznego sprawstwa w Polsce, Europie Środkowo-Wschodniej i Europie Zachodniej (im wyższa wartość średniej, tym większe zainteresowanie i wyższy poziom sprawstwa, minimalnie wskaźnik może przyjmować wartość 1, maksymalnie 4 dla zainteresowania polityką i 5 dla obu miar poczucia politycznego sprawstwa).

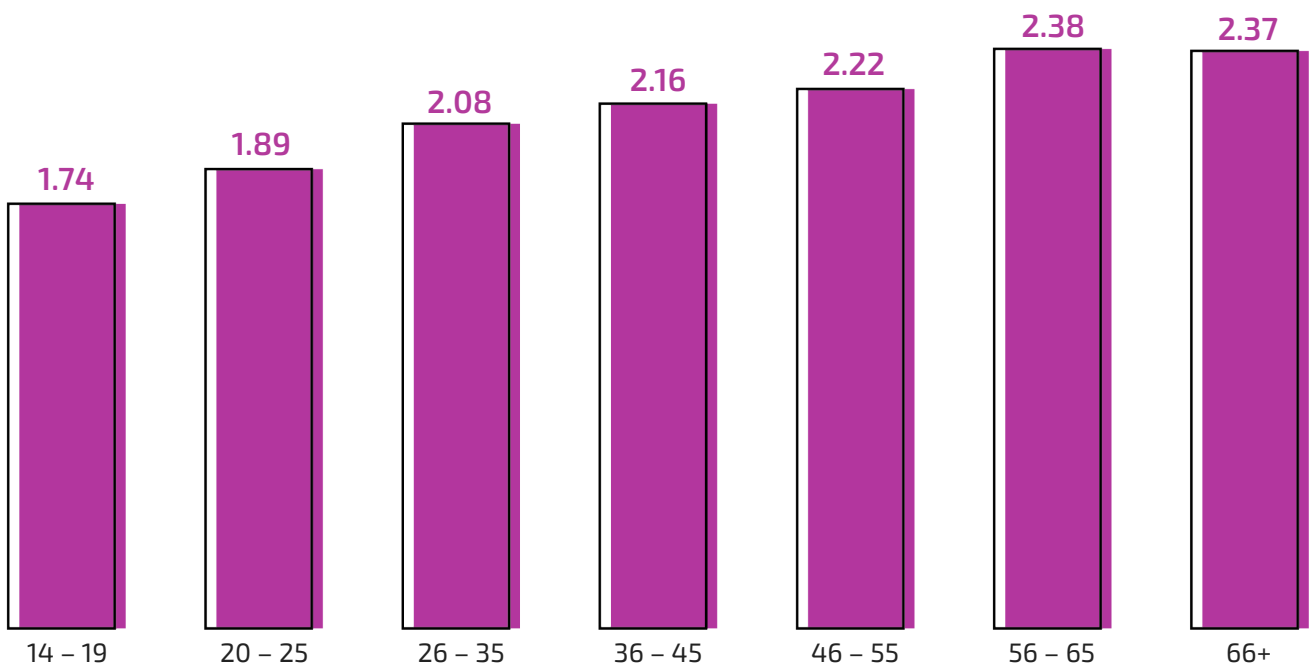
Rys. 6. Średni poziom kompetencji obywatelskich

Poziom zainteresowania polityką i przekonanie o możliwości uczestniczenia w niej są najwyższe w Europie Zachodniej, gdzie demokracja funkcjonuje znacznie dłużej niż w Polsce czy innych krajach postkomunistycznych. Dłuższa tradycja demokratyczna sprawia, że mieszkańcy krajów Europy Zachodniej mieli więcej czasu, aby nauczyć się uczestniczenia w polityce. Mają więc większą wiedzę o sprawach politycznych i większe doświadczenie, a ponadto znają sposoby partycypacji, która przychodzi im z łatwością. Demokratyczny staż wpływa też na większe poczucie obywatelskiego obowiązku (pamiętajcie, że obywatelstwo to nie tylko prawa – każdy powinien dołożyć swoją cegiełkę do budowy demokracji). Zinternalizowane postawy obywatelskie są też przekazywane kolejnym pokoleniom (aktywni obywatelsko rodzice przekazują poczucie obywatelskiego obowiązku swoim dzieciom).

Inną ważną zmienną wpływającą na nasze kompetencje obywatelskie jest wiek. Na [rysunku 7](#) przedstawione są wartości poszczególnych wskaźników dla różnych grup wiekowych.

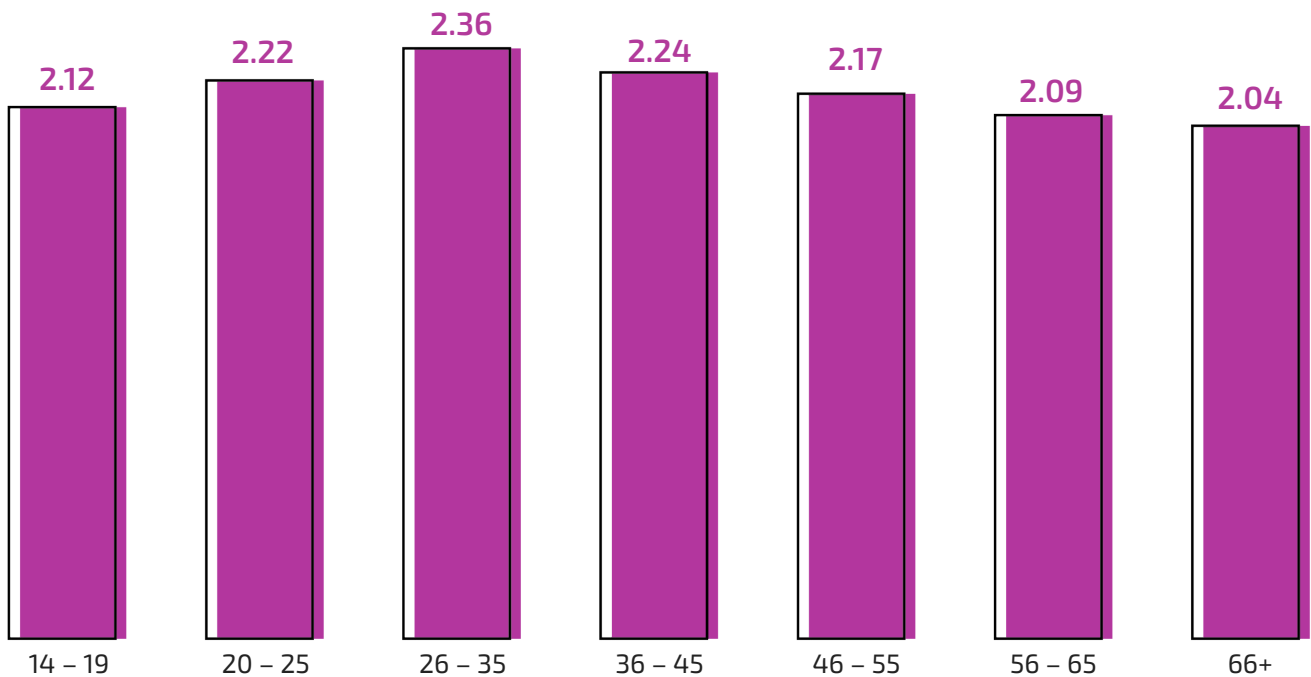
Rys. 7. Średni poziom zainteresowania polityką w Polsce wg wieku

Źródło: Europejski Sondaż Społeczny, fala 9 (2018). Obliczenia własne

Jak widać, zainteresowanie polityką jednoznacznie rośnie wraz z wiekiem. Im starsza grupa badanych, tym bardziej regularnie i z większą ochotą śledzi bieżące wydarzenia polityczne. Wiek wpływa również na treść zainteresowań. Każdy etap życia charakteryzuje się innymi potrzebami i wyzwaniem, które do pewnego stopnia determinują, na co zwracamy szczególną uwagę. Młodych ludzi, takich jak Ty, interesują kwestie związane ze szkołą (z pewnością wiesz, czy rządzący zamierzają wprowadzić jakieś zmiany w systemie edukacji; jeśli tak, wiesz też, co ma być ich przedmiotem), ale za kilka czy kilkanaście lat zwrócisz uwagę na ceny mieszkań czy poziom bezrobocia. Twoi rodzice śledzą tematy takie jak wysokość podatków, zmiany w prawie pracy czy wysokość kwoty wolnej od podatku, dziadków natomiast interesują wysokość emerytur i służba zdrowia. Oczywiście, niezależnie od wieku możesz śledzić każdy z wymienionych tematów (być może też interesujesz się ekonomią, politykami publicznymi, polityką zagraniczną czy polityką klimatyczną).

Rys. 8. Średni poziom wewnętrznego poczucia politycznego sprawstwa w Polsce wg wieku

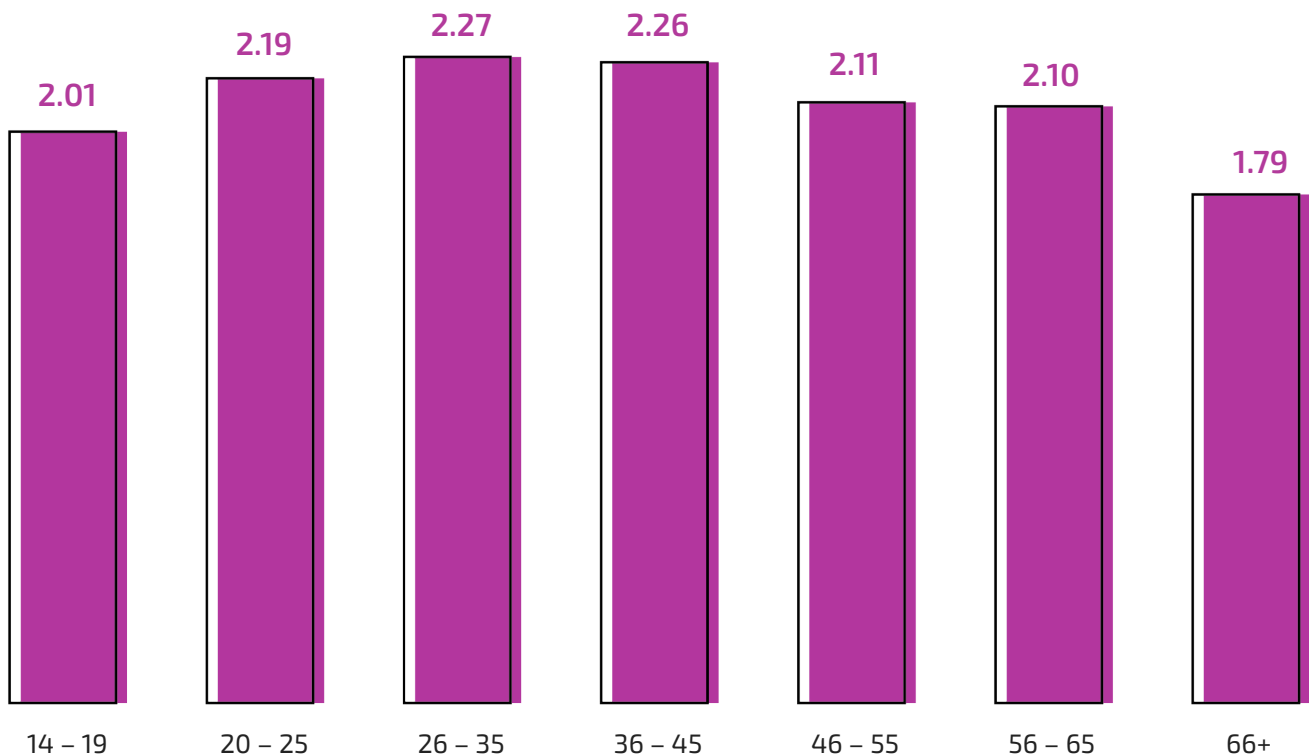

Źródło: Europejski Sondaż Społeczny, fala 9 (2018). Obliczenia własne

Zależność pomiędzy średnim poziomem wewnętrznego poczucia politycznego sprawstwa a wiekiem jest krzywoliniowa (to znaczy, że wartość tego wskaźnika do pewnego momentu rośnie, a następnie spada – [rysunek 8](#)). Przyczyną tego znów jest cykl życiowy. Z wiekiem nabieramy bowiem doświadczenia w uczestniczeniu w polityce (głosujemy, chodzimy na demonstracje, działamy na rzecz dzielnicy itp.). W ten sposób gromadzimy wiedzę i doświadczenie, które ułatwiają kolejne działania. Przekonujemy się też, że podejmowany przez nas wysiłek ma sens. W pewnym momencie do głosu dochodzą jednak utrudnienia związane z wiekiem (pogarszające się zdrowie i sprawność stają się realną przeszkodą w podejmowaniu działań obywatelskich). Dlatego poczucie politycznego sprawstwa spada.

Podobną zależność możemy zaobserwować w przypadku zewnętrznego poczucia politycznego sprawstwa ([rysunek 9](#)). Barięą dla młodych ludzi w przypadku tej zmiennej jest jednak brak obycia z systemem (brak znajomości reguł gry), dla starszych zaś – brak systemowych rozwiązań, które pozwoliłyby zniwelować negatywny wpływ ograniczeń w partycypacji związanych z wiekiem.

Rys. 9. Średni poziom zewnętrznego poczucia politycznego sprawstwa w Polsce wg wieku

Źródło: Europejski Sondaż Społeczny, fala 9 (2018). Obliczenia własne

Wiedza o polityce, zainteresowanie polityką oraz poczucie politycznego sprawstwa sprawiają, że obywatele chętniej uczestniczą w polityce. Wiedzą bowiem, co i w jaki sposób mogą działać, są też przekonani o tym, że ich działania będą skuteczne. A więc osoby o wyższym niż przeciętny poziomie wiedzy politycznej, bardziej zainteresowane polityką i przekonane, że mogą w polityce uczestniczyć, częściej głosują w wyborach, angażują się też w innego rodzaju działania obywatelskie (protestują, podpisują petycje, udzielają się w społeczności lokalnej). Częściej też angażują się w politykę, chociażby na poziomie samorządowym.

Sprawdź się!

Poczucie politycznego sprawstwa mierzy się za pomocą kilku pytań dotyczących różnych aspektów tego zjawiska. Poniżej znajdziesz trzy pytania, zadawane w ważnych sondażach politycznych i społecznych (na przykład w Polskim Generalnym Studium Wyborczym czy Europejskim Sondażu Społecznym). Porównaj swoje wyniki z wynikami rówieśników z Polski i Unii Europejskiej, omówionymi pod pytaniami.

1. Jak byś określił/określiła swoje zainteresowanie polityką? Czy polityką jesteś:

- w ogóle niezainteresowany/niezainteresowana
 niezbyt zainteresowany/zainteresowana
 dość zainteresowany/zainteresowana
 bardzo zainteresowany/zainteresowana

2. Na ile jesteś przekonany/przekonana co do własnych zdolności i możliwości uczestniczenia w polityce?

- w ogóle nie jestem co do tego przekonany/przekonana
 w małym stopniu jestem co do tego przekonany/przekonana
 w pewnym stopniu jestem przekonany/przekonana
 w dużym stopniu jestem przekonany/przekonana
 jestem w pełni przekonany/przekonana

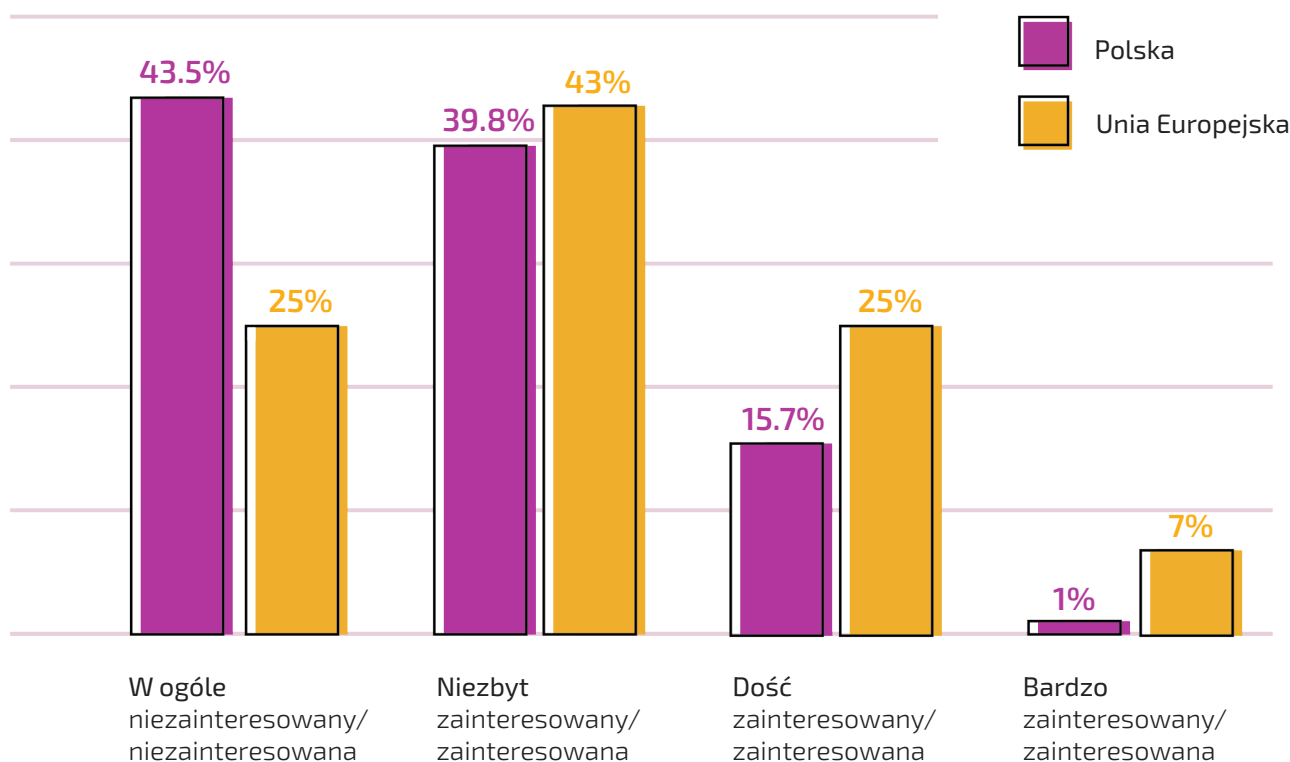
3. Na ile, Twoim zdaniem, system polityczny w Polsce umożliwia młodym ludziom, takim jak Ty, wpływ na politykę?

- w ogóle nie umożliwia
 w bardzo małym stopniu umożliwia
 w pewnym stopniu umożliwia
 w dużym stopniu umożliwia
 w pełni umożliwia

A co na to badania?

Wiesz już, że zainteresowanie polityką w grupie Twoich rówieśników jest znacznie niższe niż w przypadku osób starszych (wiesz też, z czego wynika ta różnica). Spójrz na [rysunek 10](#): polska młodzież jest znacznie słabiej zainteresowana polityką niż jej rówieśnicy z innych krajów Unii Europejskiej. Zastanów się, co zrobić, aby to zmienić?

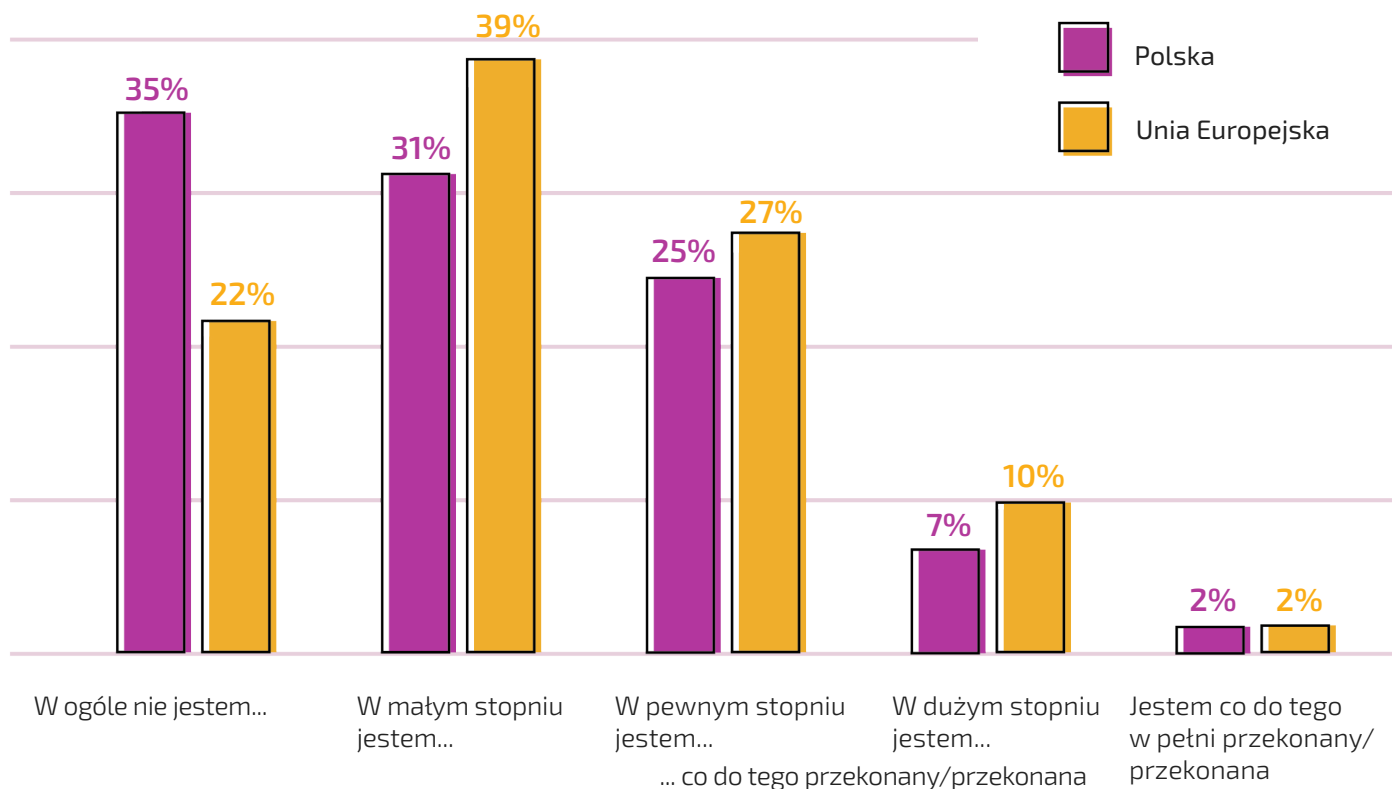
Rys. 10. Zainteresowanie polityką w grupie osób w wieku 14–19 lat

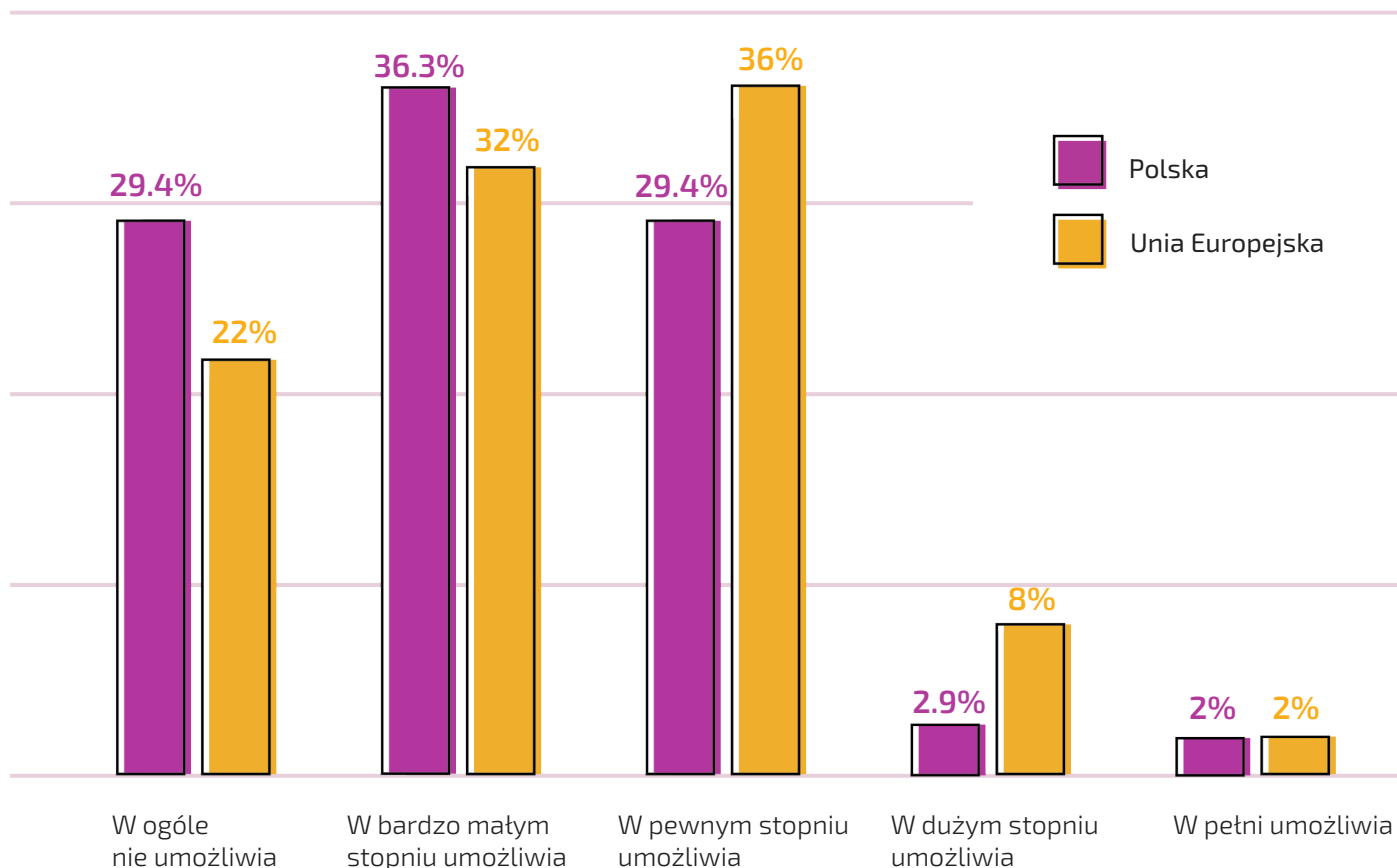
Źródło: Europejski Sondaż Społeczny, fala 9 (2018). Obliczenia własne

Podobne zależności możemy zaobserwować w przypadku wewnętrznego i zewnętrznego poczucia politycznego sprawstwa ([rysunki 11 i 12](#)). Polacy i Polki w wieku 14-19 lat są słabiej przekonani o możliwości swojego uczestniczenia w polityce oraz wpływania na otaczającą ich rzeczywistość, choć w przypadku tej zmiennej różnica nie jest tak duża jak w przypadku zainteresowania. Jeszcze mniej Ciebie i Twoich rówieśników z Unii Europejskiej różni poziom wewnętrznego poczucia politycznego sprawstwa. Zauważ, że błąd pomiaru w tego rodzaju badaniach wynosi $\pm 3\%$, co oznacza, że różnica 3 punktów procentowych pomiędzy wynikiem dla Polski i Unii np. na pierwszym i drugim słupku [rysunku 12](#) („w ogóle nie umożliwia”) tak naprawdę nie istnieje. O różnicach mówimy dopiero powyżej tej wartości.

Rys. 11. Wewnętrzne poczucie politycznego sprawstwa w grupie osób w wieku 14–19 lat

Rys. 12. Zewnętrzne poczucie politycznego sprawstwa w grupie osób w wieku 14–19 lat

Źródło: Europejski Sondaż Społeczny, fala 9 (2018). Obliczenia własne

CZĘŚĆ III

KONCEPCJE OBYWATELSTWA

Spółeczeństwo obywatelskie

Tradycja postaw obywatelskich wywodzi się ze starożytności. Grecki filozof, Arystoteles, pisał o trzech przestrzeniach, w jakich toczy się życie człowieka: pierwsza z nich, *oikos* (rodzina, domostwo) to *prywatne terytorium, gdzie codziennie spotykamy się twarzą w twarz, rozmawiamy i negocjujemy sposoby dzielenia życia ze znajomymi i innymi*, drugi to *ecclesia* – sfera publiczna, gdzie wybrani reprezentanci podejmują decyzje dotyczące kwestii publicznych. Na styku tych dwóch przestrzeni powstaje *agora* – miejsce negocjacji pomiędzy tym, co prywatne, a tym, co publiczne. To tam działają obywatele, przekładając *prywatne problemy na publiczne zagadnienia i przenosząc publiczną pomyślność na prywatne projekty i zadania* (Bauman 2008, s. 241).

SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE

Szczególna struktura działań, więzi społeczno-kulturowych oraz przekonań moralno-politycznych, jaką w poczuciu samodecydowania o sobie, odpowiedzialnej troski za dobro wspólne oraz jakość życia publicznego stworzyli członkowie określonego społeczeństwa.

(Encyklopedia PWN)

Mówiąc innymi słowami, społeczeństwo obywatelskie to przestrzeń rozciągająca się pomiędzy rodziną, państwem i rynkiem, w której instytucje, związki, grupy społeczne i wspólnoty współdziałają niezależnie od państwa.

Spółeczeństwo obywatelskie to przestrzeń obywatelska zajmująca miejsce pośrednie między władzą państwową a sektorem prywatnym. To nie tutaj głosujemy i nie tutaj sprzedajemy i kupujemy, lecz rozmawiamy z sąsiadami na temat przeprowadzania dzieci przez jezdnię, planujemy imprezę charytatywną na rzecz szkoły, zastanawiamy się, czy nasza parafia mogłaby utworzyć schronisko dla bezdomnych, organizujemy letnie zawody sportowe dla dzieci. (...) Spółeczeństwo to tworzą z własnej woli swobodnie stowarzyszone jednostki i grupy dążące do wytworzenia wspólnej płaszczyzny działania (Barber 2001, s. 360-361).

Definicji społeczeństwa obywatelskiego zawsze towarzyszyły spory dotyczące jego natury. Tradycyjna myśl polityczna wyróżnia dwa podejścia do wspólnoty: **obywatelstwo republikańskie**, zgodnie z tradycją opierające się na poczuciu wspólnoty, do której obywatel/obywatelka przynależą „od stóp do głów”, w pełni akceptując jej tradycje i uznane instytucje, oraz **obywatelstwo liberalne**, traktujące obywateli i obywatelki jak osoby prywatne, pozostające na zewnątrz państwa, wnoszące udział do jego reprodukcji przez udział w wyborach i podatki, by w zamian otrzymać świadczenia (ważne są tu indywidualizm i instrumentalne podejście do obywatelskich działań). Te dwie koncepcje obywatelstwa dobrze podsumowuje Charles Taylor (1989, s. 178):

Pierwszy [model – przyp. red.] koncentruje się zasadniczo na prawach jednostek i ich równym traktowaniu oraz na działaniu władzy liczącej się z preferencjami obywateli. To jest to, co musi być chronione. Bycie obywatelem polega w takiej samej mierze na zdolności przywracania tych praw i zapewnieniu równego traktowania oraz na posiadaniu rzeczywistego wpływu na podejmowanie decyzji. Te instytucje mają znaczenie wyłącznie instrumentalne. Uczestniczenie w rządzeniu nie jest wartością samą w sobie (...) w przeciwieństwie do tego, model drugi traktuje uczestniczenie w samorządowaniu (self-rule) jako istotę wolności, jako składnik tego, co musi być chronione. Jest to (...) zasadniczy element bycia obywatelem (...). Pełne uczestnictwo w samorządowaniu traktowane jest jako częściowa przynajmniej możliwość udziału w kształtowaniu się panującego konsensu, przez który można się identyfikować z innymi. Rządzić i być rządzonym zamiennie znaczy ostatecznie, że władza może czasem znaczyć „my”, a nie zawsze „oni”.

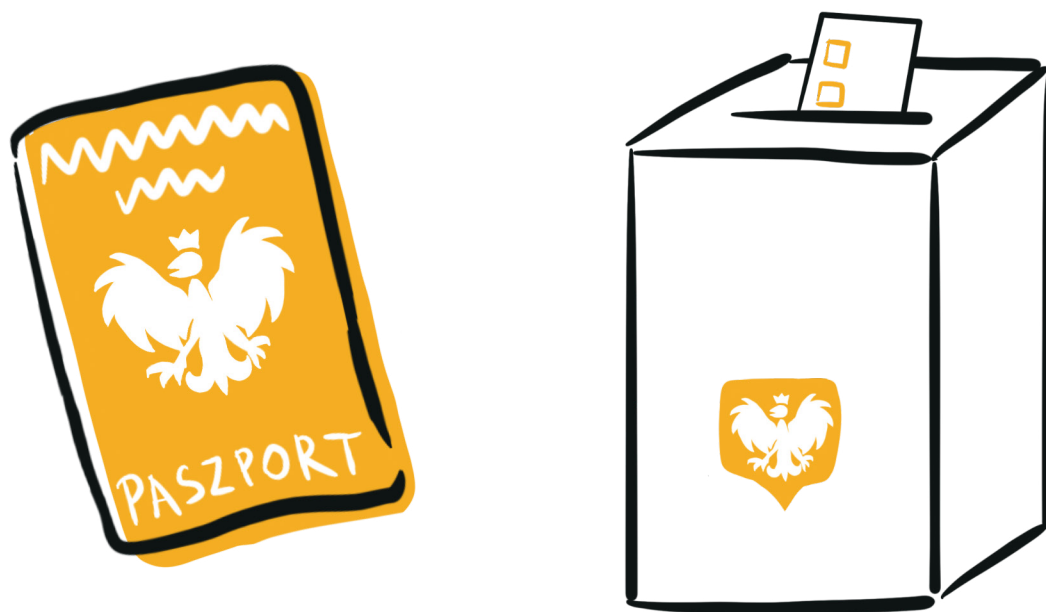
Dwoistą naturę obywatelstwa podkreśla także Jacek Raciborski (2011). Pierwszy rodzaj społeczeństwa obywatelskiego (który autor nazywa typem A) tworzą obywatele i obywatelki, którzy porozumiewają się i stowarzyszą, aby skłonić państwo do korzystnego podziału dóbr, którymi państwo dysponuje, lub by bronić przed państwem swoich dóbr (albo wolności). Kluczowym elementem jest tu zdolność społeczeństwa obywatelskiego do wpływania na państwo. W ramach społeczeństwa typu A to obywatele i obywatelki współtworzą prawo i wpływają na jego stosowanie (choćby przez wybór reprezentantów czy wywieranie wpływu na instytucje rządzące). Społeczeństwo typu A tworzą związki zawodowe, dobrowolne stowarzyszenia zawodowe, ruchy ekologiczne, stowarzyszenia biznesowe, zinstytucjonalizowane grupy interesu (stowarzyszenia, fundacje), stowarzyszenia regionalne itp. Przykładem społeczeństwa obywatelskiego typu A są organizacje ekologiczne starające się zmienić przepisy dotyczące traktowania zwierząt domowych czy *watchdog groups*, kontrolujące przestrzeganie pewnych standardów w życiu publicznym.

O ile w społeczeństwie typu A w centrum zainteresowania są oceny i postulaty związane z działalnością rządu, to w społeczeństwie typu B podkreśla się lokalny charakter działań. Społeczeństwo obywatelskie typu B to sfera szeroko rozumianych prywatnych interesów (często egoistycznych i konfliktowych). Jego podstawą są jednostki, które stowarzyszą się dobrowolnie i współpracują, by skutecznie zaspokajać swoje potrzeby i realizować prywatne interesy (ekonomiczne, ale nie tylko). Jednostki w społeczeństwie typu B działają w ramach ram prawnych określonych przez państwo (a więc nie zmieniają prawa). Instytucje realizujące interesy jednostek mają często mniej sformalizowany charakter, należą do nich na przykład kluby turystyczne, stowarzyszenia hobbystyczne, chóry, samopomoc sąsiedzka, różnorodne korporacje, spółdzielnie (w tym małe), kluby biznesu, cechy. Przykładem społeczeństwa obywatelskiego typu B są działania podejmowane w czasie pandemii COVID-19, mające na celu pomoc osobom najstarszym przebywającym w izolacji (robienie zakupów, wynoszenie śmieci czy wyprowadzanie psa).

Wymiary społeczeństwa obywatelskiego

Jeśli spojrzymy na bycie obywatelem/obywatelką z perspektywy pojedynczych osób, okazuje się, że tej koncepcji nie da się sprowadzić wyłącznie do relacji państwo – społeczeństwo, a dualna koncepcja nie jest wystarczająca. Alternatywne podejście do społeczeństwa proponuje T.H. McLaughlin (2008), który twierdzi, że społeczeństwo obywatelskie należy opisywać za pomocą czterech wymiarów: **tożsamości obywatelskiej, cnót obywatelskich, politycznego zaangażowania i inkluzywności obywatelstwa**. Każdy ze wspomnianych wymiarów stanowi kontinuum rozciągające się od minimalnego do maksymalnego poziomu zjawiska, tworząc czterowymiarową przestrzeń, w której sytuują się jednostki w zależności od zinternalizowanej koncepcji obywatelstwa. Pozycje zajmowane na każdym z wymiarów pozwalają opisywać różne, równoległe funkcjonujące definicje obywatelstwa.

Przykładowo minimalny poziom obywatelskiej tożsamości ogranicza się do perspektywy formalnoprawnej, wynikającej ze statusu obywatela/obywatelki i związanych z nim praw (przysłowiowego paszportu i prawa głosu). Maksymalny poziom obywatelstwa to poczucie psychologicznej, społecznej i kulturowej przynależności do wspólnoty, z którą współdzieli się wartości demokratyczne, wraz z kompletem praw i obowiązków oraz poczuciem odpowiedzialności za dobro wspólne. Zakres cnót obywatelskich wiąże się z poziomem, na jakim jednostka ma poczucie odpowiedzialności za wspólnotę: w minimalnym podejściu ogranicza się on do wspólnoty lokalnej

czy wręcz najbliższej okolicy i zamieszkującej ją społeczności; w maksymalnym zaś poczucie wspólnoty obejmuje również wyższe poziomy, w tym te abstrakcyjne, odnoszące się do sprawiedliwości społecznej czy wzmocnienia pozycji obywateli. Jeśli chodzi o poziom zaangażowania obywatelskiego, minimalny wiąże się z wyborem reprezentantów, maksymalny zaś zakłada kompleksowe uczestnictwo w demokratycznym procesie. Inkluzywność wspólnoty natomiast wiąże się z zasadami, na jakich jednostka zostaje włączona do wspólnoty obywateli (przyznanie prawa obywatelskiego w koncepcji minimalnej), wraz z uwzględnieniem przeszkód mogących utrudniać pełną realizację obywatelstwa (troska o grupy defaworyzowane w koncepcji maksymalnej).

Wymiar obywatelstwa	Minimalna koncepcja obywatelstwa	Maksymalna koncepcja obywatelstwa
Obywatelska tożsamość	Obywatelstwo i prawo głosu	Poczucie psychologicznej, społecznej i kulturowej wspólnoty
Obywatelskie cnoty	Poczucie odpowiedzialności za najbliższą okolicę	Ogólne poczucie odpowiedzialności za społeczeństwo
Poziom zaangażowania	Wybór reprezentantów	Kompleksowe uczestnictwo w polityce
Inkluzywność obywatelstwa	Przyznanie obywatelstwa	Włączenie do wspólnoty

Źródło: Opracowanie własne za McLaughlin 2008

Podsumowując, **minimalna koncepcja obywatelstwa opisuje obywateli i obywatelki, którzy swoją przynależność traktują jedynie w kategoriach formalnych** (prawny status obywatela), angażują się w niewielkim stopniu i tylko na poziomie lokalnym. **Po drugiej stronie kontinuum stoją jednostki świadome swojej przynależności do wspólnoty, dzielące z nią demokratyczną kulturę, prawa i obowiązki, w których spełnianiu i redefiniowaniu aktywnie uczestniczą** (charakteryzuje ich wysoki poziom partycypacji również na rzecz makrośrodowiska), wpływając tym samym na treść obywatelstwa. Minimalna koncepcja obywatelstwa wiąże się z akceptacją obowiązujących zasad i korzystaniem z przysługujących obywatelowi praw; koncepcja maksymalna jest procesem stawania się, nieustającą debatą prowadzącą do redefinicji roli obywatela.

Sprawdź się!

Poszczególne wymiary obywatelstwa można wyrazić na 10-stopniowej skali, gdzie skrajne końce oznaczają minimalne (1) i maksymalne (10) obywatelstwo na danym wymiarze. Zastanów się, gdzie Ty sytuujesz się na poszczególnych wymiarach? Gdzie chciałbyś/chciałabyś się znaleźć? Co należy zrobić, żeby tam dotrzeć?

Bycie Polakiem/Polką to dla mnie paszport i mieszkanie na określonym terytorium.

Bycie Polakiem/Polką to poczucie przynależności do narodu, duma z jego tradycji, historii, kultury.

Nie wszyscy muszą angażować się w działania obywatelskie, wystarczy, że raz na kilka lat zagłosują w wyborach.

Ważne jest, aby obywatele danego kraju angażowali się w różnego rodzaju działania obywatelskie, demokracja to rządy ludu.

Interesuję się tym, co dzieje się w mojej najbliższej okolicy.

Interesują mnie zarówno sprawy lokalne, jak i to, co dzieje się w Polsce i na świecie, jeśli mnie dany temat dotyczy.

Ludzie powinni sami rozwiązywać swoje problemy.

Spółeczeństwo powinno wspierać najstarszych.

A teraz oblicz średnią Twoich odpowiedzi (tak jak liczysz średnią ocen w szkole).

Średnia pomiędzy 1 a 2 oznacza, że Twoje obywatelstwo jest bliskie minimalnej koncepcji. Zastanów się, co możesz zrobić, aby to zmienić.

Średnia pomiędzy 3 a 5 oznacza, że Twoje obywatelstwo jest minimalne, choć w niektórych obszarach jesteś bardziej aktywny/aktywna. Nadal musisz jednak pracować nad przekonaniami. Pomyśl, co sprawia, że wybrałeś/wybrałaś takie, a nie inne odpowiedzi.

Średnia pomiędzy 6 a 8 oznacza, że Twoje obywatelstwo jest bliskie maksymalnemu, w większości obszarów dostrzegasz potrzebę działania. Sprawdź, które obszary nadal wymagają Twojej pracy.

Średnia pomiędzy 9 a 10 oznacza, że Twoje obywatelstwo jest bliskie maksymalnej koncepcji. Gratulacje!

A co na to badania?

Badania jakościowe przeprowadzone w Polsce pokazały, że **Polakom i Polkom najbliższym jest do minimalnej koncepcji obywatelstwa**, niezależnie od analizowanego wymiaru. Polscy obywatel/obywatelka stawiają się w biernej opozycji do państwa będącego domeną klasy polityków, działających we własnym interesie. Aktywność obywateli/obywatelek również ogranicza się do realizacji własnych interesów, najdalej na arenie lokalnej, choć częściej przyjmuje kształt roszczeniowo-krytycznej postawy wobec państwa. Obywatelstwo polega przede wszystkim na realizacji praw cywilnych i działalności w ramach wyznaczonych przez państwo – nie są podejmowane próby wpływania na kształt i treść wspólnoty. Brakuje woli (a może umiejętności) współdziałania niezbędnego na drodze ku realizacji (także partykularnych) interesów i pełniejszemu obywatelstwu. Z wywiadów wynika, że ludzie wiedzą, jak działa demokracja, ale nie do końca utożsamiają się z jej wartościami i nie wcielają ich w życie, a *konstytucyjne wolności są warte tyle, ile potrafi z nich wydobyć nawykła do perspektywy „my”, przyzwyczajona do praktyki samookreślenia się ludność* (Habermas 1993, s. 16).

Przyczyn takiego stanu rzeczy możemy dopatrywać się w procesie demokratycznej transformacji. U podstaw omówionej powyżej koncepcji społeczeństwa obywatelskiego McLaughlina (2008) leży założenie, że obywatele/obywatelki różnią się, jeśli chodzi o wiedzę i przekonania dotyczące demokratycznego obywatela/obywatelki oraz o definicję samej demokracji. Różnice te wynikają z **socjalizacji i edukacji** (różnych społecznych i politycznych tradycji) oraz z treści bieżących debat w przestrzeni publicznej. Minimalne obywatelstwo praktykowane jest przez osoby, które doświadczyły *bezrefleksyjnej socjalizacji do politycznego i społecznego status quo* (McLaughlin 2008 s. 238); maksymalne obywatelstwo natomiast jest efektem złożonego i szeroko zakrojonego programu edukacyjnego, nastawionego na rozumienie i krytyczną refleksję na temat koncepcji obywatelstwa, obywatelskich cnót i dyspozycji.

W Polsce konsensus co do nowych, potransformacyjnych rozwiązań został osiągnięty w krótkim czasie bez udziału obywateli i obywatelek, którzy nie mieli szansy przyswoić i zaakceptować demokratycznych przekonań i tym samym stać się częścią demokratycznej wspólnoty na poziomie tożsamości. W efekcie obywatele/obywatelki mają wiedzę teoretyczną, ale brakuje im zaangażowania w poszczególne aspekty obywatelstwa. Rozwiązaniem tego problemu jest **edukacja obywatelska**, obejmująca nie tylko znajomość, ale również dogłębne zrozumienie demokratycznych zasad, wartości i procedur oraz rozwój predyspozycji niezbędnych do ich realizacji (McLaughlin 2008, Lee, Fouts 2005).

Bibliografia

- Barber B.: *Dżihad kontra McŚwiat*. Warszawa 2001, s. 360-361.
- Bauman Z.: *Demokracja na dwóch frontach* [w:] Bauman Z.: *Zindywidualizowane społeczeństwo*. GWP. Gdańsk 2008.
- Habermas J.: *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przyszłością Europy*. IFIS PAN. Warszawa 1993.
- Hardin G.: *The tragedy of the commons*. „Science” 162(3859)/1968, s. 1243-1248.
- Lee W.O., Fouts J.T.: *Education for Social Citizenship: Perceptions of Teachers in the USA*. Hong Kong University Press. 2005.
- McLaughlin T.H.: *Liberalism, Education and Schooling: Essays by T.H. McLaughlin*. Imprint Academic. 2008.
- Raciborski J.: *Obywatelstwo w perspektywie socjologicznej*. PWN. Warszawa 2011.
- Taylor Ch.: *The Liberal-Cammunitarian Debate* [w:] Rosenblum N. (red.): *Liberalism and the Moral Life*. Cambridge 1989.

„Młodzi w Akcji+” to ogólnopolski program edukacyjny, którego celem jest inspirowanie młodzieży do podejmowania nieszablony- wych działań na rzecz swojej małej ojczyzny. W tej edycji uczniowie i uczennice będą mogli nauczyć się debatować o sprawach lokalnych, stworzyć reportaż o swoich sąsiadach i sąsiadkach czy zaplanować rozwój najbliższej okolicy razem z jej mieszkańcami i mieszkankami.

**Uniwersytet
SWPS**

Uniwersytet SWPS to nowoczesna uczelnia oparta na trwałych wartościach. Silną pozycję zawdzięcza połączeniu wysokiej jakości dydaktyki z badaniami naukowymi spełniającymi światowe stan- dardy. Oferuje praktyczne programy studiów z psychologii, prawa, zarządzania, dziennikarstwa, filologii, kulturoznawstwa czy wzor- nictwa, dostosowane do wymagań zmieniającego się rynku pracy. Uniwersytet SWPS od lat dzieli się wiedzą i popularyzuje naukę nie tylko w murach kampusów, lecz także za pośrednictwem mediów społecznościowych oraz własnych kanałów multimedialnych. We współpracy z partnerami zewnętrznymi organizuje liczne wydarze- nia poświęcone wyzwaniom współczesności. Dociera do młodzie- ży, rodziców i opiekunów, osób zainteresowanych samorozwojem, aktualną wiedzą o człowieku i społeczeństwie, nowymi trendami w nauce, kulturze, biznesie, prawie i designie.

Więcej informacji na stronie: www.swps.pl.

Centrum Edukacji Obywatelskiej jest największą polską organiza- cją pozarządową działającą w sektorze edukacji. Od blisko 25 lat zmieniamy polską szkołę i konsekwentnie pracujemy na rzecz tego, by młodzi ludzie uczyli się mądrzej i ciekawiej, a praca nauczycieli i nauczycielek oraz dyrektorów i dyrektorek była bardziej efektywna i satysfakcjonująca. Wprowadzamy do szkół nowoczesne metody nauczania oraz ocenianie kształtujące. Prowadzimy programy, któ- re pomagają młodym ludziom zrozumieć świat, rozwijają krytyczne myślenie, wiarę we własne możliwości, uczą przedsiębiorczości i od- powiedzialności, zachęcają do angażowania się w życie publiczne i działania na rzecz innych.

Więcej informacji na stronie: www.ceo.org.pl.

